

De schijn van volmacht

Een onderzoek naar die gevallen wanneer de vermeende volmachtgever geen beroep toekomt op de onbevoegdheid van de pseudo-gevolmachtigde.

Luuk Willems | 1330748

April 2018

De schijn van volmacht

Een onderzoek naar die gevallen wanneer de vermeende volmachtgever geen beroep toekomt op de onbevoegdheid van de pseudo-gevolmachtigde.

Roepnaam: Luuk
Naam: Willems
Studentnummer: 1330748
Jaar: 5
Profiel: Algemeen Juridisch Uitstroomprofiel
Onderwijsinstelling: Zuyd Hogeschool
Opleiding: Hogere Juridische Opleiding
Afstudeerbegeleidster: Marion Huiskes
Datum: 15 april 2018

Voorwoord

Voor u ligt het afstudeerwerkstuk met als onderwerp de schijn van de volmacht. De schijn van volmacht is een privaatrechtelijk leerstuk, wat mij interessant leek om nader te onderzoeken, omdat ik het privaatrecht altijd een interessant rechtsgebied heb gevonden. De privaatrechtelijke vakken op de Hogere Juridische Opleiding (HJO) heb ik altijd met plezier gevolgd. Bovendien had ik na een valse start met een ander onderwerp, we; een onderwerp nodig dat veel ruimte voor onderzoek bood, zoals de schijn van volmacht. Leerstukken in het privaatrecht bieden vaak die onderzoeksruijme gelet op de open normen. Bij de schijn van volmacht spelen meerdere open normen die nader worden ingevuld door de feiten en omstandigheden van het geval. Dit leek mij, gezien recente ontwikkelingen in het leerstuk als gevolg van gewezen arresten door de Hoge Raad voldoende aanleiding voor nader onderzoek naar de werking van de schijn van volmacht. Dit bleek juist te zijn.

Ik wil u veel plezier toewensen bij het lezen van mijn afstudeerwerkstuk, maar eerst wil ik een aantal personen bedanken. Ten eerste wil ik mijn ouders bedanken voor hun steun, vertrouwen en de vele revisies die zij met mij hebben doorgenomen. Ten tweede wil ik mijn inhoudsdeskundige bedanken voor haar feedback op mijn eerste onderzoeksopzet en haar positieve reactie op het onderzoeksvoorstel. Daardoor ben ik gemotiveerd verder gegaan met dit onderzoek. Tot slot wil ik alle docenten op de HJO bedanken voor al hun inzet en hun begeleiding tijdens de afgelopen jaren. Ik kijk met veel plezier terug op mijn studietijd aan de HJO, Zuyd Hogeschool.

Luuk Willems

Landgraaf, 15 april 2018

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	1
1.1 Aanleiding.....	1
1.2 Inleiding	1
1.3 Probleemanalyse	2
1.4 Centrale vraag en doelstelling	4
1.5 Deelvragen	4
1.6 Verantwoording.....	5
1.7 Leeswijzer.....	6
2. Juridisch Theoretisch Kader	7
2.1 Inleiding	7
2.2 Volmacht.....	7
2.2.1 Volmachtvormen	7
2.2.2 Totstandkoming volmacht	8
2.2.3 De reikwijdte van het begrip rechtshandeling.....	9
2.2.4 Einde van de volmacht.....	9
2.3 Schijn van volmacht.....	10
2.4 Tussenconclusie	11
3. Hoge Raad	12
3.1 Inleiding	12
3.2 Rechtsgeschiedenis	12
Toedoen.....	12
Risico	13
Derdenwerking.....	15
3.3 Recente Jurisprudentie	15
3.4 Tussenconclusie	16
4. Lagere Rechtspraak	17
4.1 Inleiding	17
4.2 Jurisprudentie.....	17
4.3 Tussenconclusie	22
5. Conclusie en Aanbevelingen	24
5.1 Conclusie	24
5.2 aanbevelingen.....	25
Literatuurlijst	27
Jurisprudentielijst	28

SAMENVATTING

Er is sprake van volmacht verlening indien er voldaan wordt aan de cumulatieve eisen van artikel 3:60 BW. Als de volmacht is verleend, kan alsdan namens een persoon (de principaal, ook wel achterman en volmachtgever genoemd) rechtshandelingen worden verricht door een andere persoon, de gevolmachtigde, met een derde. In de praktijk kan het echter zijn dat derde ervan uitgaat dat hij zaken heeft gedaan met een volmachtgever, maar dit niet het geval is. Dat komt dan omdat de volmachtgever niet aan de gevolgmachtige een (toereikende) volmacht heeft verleend. Dan is er sprake van een schijn van volmacht. De wetgever biedt de derde die meende dat er namens een volmachtgever werd gehandeld bescherming, art. 3:61 lid 2 BW. De derde wordt beschermd indien zij gerechtvaardigd heeft vertrouwd op een schijn van volmacht. Daarvoor moet de derde aantonen dat pseudo-volmachtgever die schijn van volmacht bij hem heeft opgewekt en dat hij daadwerkelijk op die schijn vertrouwde. Dat doet hij door feiten en omstandigheden aan te tonen die volgens normale verkeersopvattingen binnen de risicosfeer van pseudo-volmachtgever liggen en waardoor derde redelijkerwijze had mogen vertrouwen op een schijn van volmacht.

In de praktijk is het aldus afhankelijk van de feiten en omstandigheden of de derde uit mocht gaan van een volmacht verlening. De Hoge Raad heeft in een tweetal arresten van 3 februari 2017¹ aangegeven welke feiten en omstandigheden in ieder geval niet leiden tot een schijn van volmacht. In deze arresten begrenste de Hoge Raad de risicosfeer van pseudo-volmachtgever, door te stellen dat die niet zo ver ging dat er sprake van een schijn van volmacht kon zijn enkel gebaseerd op de handelingen en gedragingen van de pseudo-gevolmachtigde.

Gezien de voornoemde arresten en gelet op het feit dat schijn van volmacht in de praktijk zowel veel voorkomt en afhankelijk is van de gegeven situatie of de derde mocht uitgaan van een schijn van volmacht, is nader onderzoek voor de praktijk gewenst

Dit onderzoek is uitgevoerd aan de hand van de volgende centrale vraag: *Onder welke voorwaarden mag een derde gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht?*

Om de centrale vraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Wat is de inhoud en reikwijdte van de schijn van volmacht?
2. Op grond waarvan is de Hoge Raad van oordeel dat er sprake is van een schijn van volmacht?
3. Welke invulling geeft de lagere rechtspraak aan het begrip 'schijn van volmacht'?

De conclusie uit het onderzoek luidt: dat gebaseerd op de individuele feiten en omstandigheden van een zaak de rechter moet beoordelen of er sprake is van een schijn van volmacht. De derde moet daarbij aantonen dat die omstandigheden binnen de risicosfeer liggen van de pseudo-volmachtgever. Hoewel de sterk casuïstische aard van zaken rondom de schijn van volmacht tot uiteenlopende situaties zal leiden en de feiten en omstandigheden nooit precies hetzelfde zullen zijn, kunnen er in de onderzochte arresten wel verbindende factoren gevonden worden.

Die verbindende factoren leiden tot de volgende aanbevelingen voor de praktijk: er moet gelet worden op de aard van de partijen, de aard van de pseudo-gevolmachtigde en de door hem verrichte rechtshandeling, de doorzichtigheid van de organisatie van de pseudo-volmachtgever, de functie die de pseudo-gevolmachtigde bekleedt binnen de organisatie van pseudo-volmachtgever, of de pseudo-gevolmachtigde eerder met de wederpartij heeft gehandeld en de kennis die de wederpartij heeft of behoort te hebben van de wil van de pseudo-volmachtgever om de rechtshandeling te verrichten.

¹ HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:142 (*Tamacht/Hodenius*) en HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:143, (*X/Aventura*)

AFKORTINGENLIJST

Art.	artikel
BW	Burgerlijk Wetboek
ECLI	European Case Law Identifier
HR	Hoge Raad der Nederlanden
jo.	juncto
LJN	Landelijk Jurisprudentie Nummer
MvA	Memorie van Antwoord
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
nr.	nummer
p.	pagina
Rb.	Rechtbank
r.o.	rechtsoverweging
Sv	Wetboek van Strafvordering

1. INLEIDING

1.1 Aanleiding

Op 21 maart 2018 verschenen voor de rechtbank Limburg twee partijen: Usine Eindhoven B.V. (hierna: Usine) en X B.V. (hierna eiseres).² Eiseres is een textielreinigingsbedrijf. Zij heeft met de heer A., werkzaam bij Usine, onderhandeld over de sluiting van een overeenkomst tot het uitvoeren van textielreinigingsdienstendoor eisers voor Usine. . Als gevolg van die onderhandelingen is een offerte opgesteld door eiseres welke door A , diegene waarvan eiseres dacht Usine rechtsgeldig te vertegenwoordigen, is ondertekend. Usine voert aan dat er geen rechtsgeldige overeenkomst tot stand is gekomen tussen haar en eiseres, omdat A. niet bevoegd was haar te vertegenwoordigen. In het handelsregister stond A ook niet aangemerkt als rechtsgeldig vertegenwoordiger van Usine. Volgens Usine heeft zij daardoor de offerte nooit aanvaard, waardoor zij niet aan de offerte gebonden is. Eiseres meent desalniettemin dat zij een rechtsgeldige overeenkomst heeft gesloten met gedaagde, Usine. Eiseres doet in deze zaak een beroep op schijn van volmacht verlening.³ Zij meent dat sprake is van gerechtvaardigd vertrouwen op de aanwezigheid van een toereikende volmacht aan de zijde van Usine aan A. De handelingen en gedragingen van A. en Usine hebben bij eiseres de veronderstelling gewekt dat A. de bevoegdheid had om de overeenkomst tot stand te brengen namens Usine. Er is aldus eiseres tussen partijen een overeenkomst tot stand gekomen, welke Usine dient na te komen. De rechtbank overweegt dat hoewel A. niet was opgenomen in het handelsregister, de handelingen en gedragingen van A. en Usine erop leken te wijzen dat A. de bevoegdheid had om in de naam van Usine de betreffende rechtshandelingen te verrichten. A. blijkt Usine meerdere malen te hebben vertegenwoordigd jegens eiseres. Bovendien heeft Usine in het verleden meerdere malen gebruik gemaakt van de diensten van eiseres, ook nadat de overeenkomst tussen hen tot stand was gekomen. Usine heeft voor die diensten betaald. Eiseres wordt in deze casus door de rechtbank in het gelijk gesteld. Eiseres wordt beschermd tegen het onbevoegd handelen van A en de poging van Usine om onder haar offerte uit te komen.

Dit arrest is een schoolvoorbeeld van hoe de rechtspraak op dit moment omgaat met een beroep op de schijn van volmacht, wanneer er verder geen complicerende factoren een rol spelen. Aangezien dit eindwerkstuk door middel van een jurisprudentieonderzoek deels als doel heeft aanbevelingen op te nemen met betrekking tot die complicerende factoren, dient dit arrest als een startpunt voor nader onderzoek.

1.2 Inleiding

In artikel 3:60 lid 1 BW is bepaald dat: “een bevoegdheid die een volmachtgever verleent aan een ander, de gevolmachtigde, om in zijn naam rechtshandelingen te verrichten.”

Een volmacht geeft dus de mogelijkheid aan zowel natuurlijke – als rechtspersonen om zich te laten vertegenwoordigen en namens hen rechtshandelingen te laten verrichten.⁴

In beginsel geldt in ons Burgerlijk Wetboek dat verplichtingen, die door een contract tussen partijen in het leven worden geroepen, alleen gelden tussen de betrokken partijen. Men is alleen door in eigen persoon verrichte rechtshandelingen gebonden.⁵

De verlening van een volmacht vormt hierop een uitzondering, doordat het een natuurlijk- of rechtspersoon de bevoegdheid geeft aan een ander om namens hem rechtshandelingen te verrichten. De persoon die een ander vertegenwoordigt wordt zelf niet gebonden aan de door hem verrichte rechtshandeling. Dat heeft te maken met de definitie van de rechtshandeling.

Artikel 3:33 BW bepaald dat een rechtshandeling: “een op rechtsgevolg gerichte wil vereist die zich door een verklaring heeft geopenbaard.” Een gevolmachtigde die namens een ander handelt zal niet voor zichzelf een rechtsgevolg teweeg brengen, omdat hij niet een rechtsgevolg voor zichzelf tot

² Rb. Limburg 21 maart 2018, ECLI:NL:RBLIM:2018:2530

³ Art. 3:61 lid 2 BW.

⁴ Art. 3:60 lid 1 BW.

⁵ C.J. van Zeben & J.W. du Pon, *Parlementaire Geschiedenis Boek 3* p. 257

stand wilde brengen. Uit zijn verklaringen jegens de wederpartij zal ook blijken dat hij niet namens zichzelf handelde.

De volmachtgever wordt wél gebonden aan de door gevolmachtigde verrichte rechtshandelingen. Immers, de door de gevolmachtigde binnen de grenzen van zijn bevoegdheid in naam van de volmachtgever verrichte rechtshandeling treft in haar gevolgen de volmachtgever.⁶

Er zijn echter situaties waarin een persoon namens een ander rechtshandelingen verricht zonder dat hij daartoe bevoegd was. Dit kan bijvoorbeeld omdat geen volmacht aan hem was verleend. Het kan ook dat hij wel gevolmachtigd was, maar dat die volmacht niet toereikend was voor de door hem verrichte rechtshandeling.

Zowel een derde als de vermeende volmachtgever (hierna: pseudo-volmachtgever) kan doordat die rechtshandeling zonder bevoegdheid is verricht nadelig worden getroffen. Het kan dan dat pseudo-volmachtgever ondanks het feit dat hij niet rechtsgeldig werd vertegenwoordigd, hij zich toch niet kan beroepen op de onrechtmatigheid van die vertegenwoordiging. Dat gebeurt wanneer derde zich succesvol beroept op een schijn van volmacht. Wanneer derde gerechtvaardigd vertrouwt op die schijn van volmacht, zoals bij de casus in de inleiding, dan wordt hij beschermd tegen de onrechtmatigheid van het handelen van de vermeende gevolmachtigde (hierna: pseudo-gevolmachtigde). Het volgende kan als toelichting dienen:

Stel dat een overeenkomst tot stand is gekomen tussen twee bedrijven. Die overeenkomst is onderhandeld door vertegenwoordigers van beide bedrijven. Later blijkt echter dat de bevoegdheid van één van die twee vertegenwoordigers ontoereikend was. In beginsel zou de conclusie logisch zijn dat de overeenkomst dan ongeldig is. De volmacht strekt zich immers alleen uit tot rechtshandelingen in naam van een ander verricht, wanneer de bevoegdheid daarvoor is vastgelegd. Echter, dat is niet in alle gevallen zo.

Namelijk, niet in die gevallen waar de derde er gerechtvaardigd op mocht vertrouwen dat een volmacht was verleend, ook al was dit niet het geval. Er is dan sprake van een schijn van volmacht. De wetgever heeft diegene die er gerechtvaardigd op mocht vertrouwen dat een volmacht is verleend geacht te moeten beschermen.⁷

1.3 Probleemanalyse

In artikel 3:61 lid 2 BW is bepaald dat: “wanneer een rechtshandeling in naam van een ander is verricht, dan kan tegen de wederpartij, indien zij op grond van een verklaring of gedraging van die ander heeft aangenomen en onder de gegeven omstandigheden redelijkerwijze mocht aannemen dat een toereikende volmacht was verleend, op de onjuistheid van die veronderstelling geen beroep kan worden gedaan.”

Wanneer aan de eisen van dit artikel is voldaan komt de wederpartij in de positie terecht waarin zij verkeerd zou hebben indien wel degelijk een toereikende volmacht was verleend. Dit artikel beschermt derden dus tegen de onjuiste veronderstelling dat namens een ander bevoegd gehandeld is.⁸

Het beroep op die veronderstelling moet dan wel op grond van een gerechtvaardigd vertrouwen berusten. Of er sprake is van een gerechtvaardigd vertrouwen wordt beoordeeld aan de hand van de verklaringen en gedragingen van de zogenaamde volmachtgever (hierna: pseudo-volmachtgever), en de daarbij behorende omstandigheden. Het is daarbij van belang of de wederpartij daadwerkelijk vertrouwd heeft op die bevoegdheid en of hij op die bevoegdheid mocht vertrouwen.

Samengevat kunnen de verklaringen en gedragingen van de vertegenwoordigde ertoe leiden dat er sprake was van de schijn van volmacht verlening. Als dat het geval was, kan de betreffende rechtshandeling niet aangetast worden door de vertegenwoordigde. Er moet sprake zijn van verklaringen en gedragingen, oftewel van ‘toedoen’ van de pseudo-volmachtgever, om te kunnen oordelen dat sprake is van een gerechtvaardigd vertrouwen op de schijn van volmacht. Of die

⁶ Art. 3:66 BW

⁷ Art. 3:61 lid 2 BW

⁸ Spanjaard 2017, p. 62.

verklaringen en gedragingen van de pseudo-volmachtgever mochten leiden tot dat gerechtvaardigd vertrouwen moet gebaseerd zijn op de daarbij horende omstandigheden in het gegeven geval. Dit toedoen beginsel is in de afgelopen jaren in de rechtspraak aangevuld en er is zelfs deels afstand van genomen. In het arrest *ING/Bera* werd het toedoen beginsel aangevuld met een zogenaamd 'risicobeginsel'. Dat risicobeginsel houdt in dat een gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht kan ontstaan, wanneer er sprake is van feiten en omstandigheden binnen de risicosfeer van pseudo-volmachtgever die een dergelijke schijn bij de derde teweeg heeft gebracht. Deze feiten hoeven geen 'toedoen' van pseudo-volmachtgever meer te bevatten, maar dat kan wel. Sinds dit arrest hoeft er dus geen sprake meer te zijn van gedragingen of verklaringen zijdens de pseudo-volmachtgever voor een succesvol beroep op artikel 3:61 lid 2 BW. Dit blijkt uit het oordeel van de Hoge Raad in dat arrest: "voor toerekening van een schijn van volmacht verlening aan de vertegenwoordigde is ook plaats ingeval de wederpartij gerechtvaardigd heeft vertrouwd dat er een volmacht aan de vertegenwoordiger is verleend op grond van feiten en omstandigheden die voor risico van de onbevoegd vertegenwoordigde komen en waaruit naar verkeersopvattingen een schijn van vertegenwoordigingsbevoegdheid kan worden afgeleid".⁹

In twee recente arresten, beide van 3 februari 2017 (*Tamacht/Hodenus*¹⁰ en *X/Aventura*¹¹), is een ondergrens toegevoegd aan het risicobeginsel van het *ING/Bera* arrest:

"Het risicobeginsel gaat niet zo ver dat voor toepassing daarvan ook ruimte is in gevallen waarin het tegenover de wederpartij gewekte vertrouwen uitsluitend is gebaseerd op verklaringen of gedragingen van de onbevoegd handelende persoon. Er moet ook sprake zijn van feiten en omstandigheden die de (pseudo)principaal betreffen en rechtvaardigen dat hij in zijn verhouding tot de wederpartij het risico van onbevoegde vertegenwoordiging draagt."

In de kern van deze arresten ligt een strijd tussen twee belangen die de wet moet behartigen: Aan de ene kant moet de pseudo-volmachtgever beschermd worden tegen gebondenheid aan een namens hem onbevoegd verrichte rechtshandeling. Aan de andere kant moet er, ten behoeve van een goedlopend rechtsverkeer, ook sprake zijn van een bescherming van de wederpartij wanneer zij gerechtvaardigd op een schijn van volmacht heeft vertrouwd.

Ter bescherming van dat belang van de pseudo-volmachtgever formuleren *Tamacht/Hodenus* en *X/Aventura* de ondergrens van het risicobeginsel. Immers, wanneer er geen band bestaat tussen de schijnopwekkende omstandigheden en de pseudo-volmachtgever dan kan er voor toepassing van het risicobeginsel geen grond bestaan.¹²

Dit roept de vraag op welke feiten en omstandigheden tot de risicosfeer van pseudo-volmachtgever gerekend worden. Hoe is daarover geoordeeld na de arresten van de Hoge Raad, ook in het licht van het toedoen beginsel? Is dat beginsel nu helemaal verlaten?¹³

Op macroniveau is het voor de rechts- en handelspraktijk noodzakelijk dat men van de bevoegdheid van de wederpartij uit kan gaan. De handelspraktijk wil gebruik kunnen maken van een vlot handelsverkeer. De complexiteit van het schijn van volmachtsbegrip gaat daar enigszins tegenin. Uit de arresten van de afgelopen jaren is gebleken dat er een beoordeling van feiten en omstandigheden rondom het handelen in casu nodig is om erachter te komen of iemand bevoegd is, dan wel bij een ander redelijkerwijze de schijn van bevoegdheid had kunnen opwekken. Dit is voor de handelspraktijk niet overzichtelijk, aangezien elk natuurlijk -of rechtspersoon zijn eigen omstandigheden zal hebben.¹⁴ Dat mag echter niet leiden tot een situatie waarin twee partijen geen vertrouwen kunnen hebben in de bevoegdheid van de tussenpersoon. Er zullen immers een aantal factoren zijn die, ongeacht of juist vanwege recente ontwikkelingen in de jurisprudentie, in de meeste gevallen zullen leiden tot een gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht. Voor de handelspraktijk zal een weergave van die factoren van belang zijn. Dit adviesrapport beoogt dus voor de handelspraktijk onder andere de feiten en omstandigheden te benoemen die kunnen leiden

⁹ HR 19 februari 2010, ECLI:HR:2010:BK761 (*ING/Bera*)

¹⁰ HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:142 (*Tamacht/Hodenus*)

¹¹ HR 3 februari 2017, ECLI:HR:2017:143 (*X/Aventura*)

¹² Fruytier 2017, p. 274.

¹³ Spanjaard 2017, p. 63.

¹⁴ Vgl. GH 28 november 2017, ECLI:NL:GHARL: 2017:10440, r.o. 4.4, 4.5, 4.6, 4.7 (*Bronswerk/Batt Cables*)

tot een gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht (alsmede feiten en omstandigheden die dat vertrouwen kunnen ondermijnen).

Op mesoniveau is het voor de juridische adviespraktijk van belang dat zij op de hoogte is van ontwikkelingen in juridische leerstukken en de gevolgen daarvan kan signaleren voor hun cliënten. In het geval van de schijn van volmacht zijn er ontwikkelingen in de rechtspraak geweest die gevolgen hebben voor de toepassing daarvan. De juridische praktijk moet daarom ingelicht worden hoe de schijn van volmacht sinds deze ontwikkelingen werkt, zodat men vervolgens zelf kan nagaan of een vertegenwoordiger een schijn van volmacht heeft opgewekt.¹⁵

Op microniveau zullen rechtspartijen, bijvoorbeeld bij het sluiten van een overeenkomst, willen weten of de tussenpersoon die namens een vermeende volmachtgever handelt daadwerkelijk bevoegd is. Wanneer die vertegenwoordiger niet bevoegd is kan het immers zo zijn dat de ander niet aan de overeenkomst gebonden kan worden. Dit kan nadelige gevolgen hebben. Er zou dan in ieder geval sprake zijn van verspilde tijd, geld en moeite. Onbekendheid met de werking van de schijn van volmacht en wanneer die aan de pseudo-volmachtgever toegerekend kan worden is voor zowel de pseudo-volmachtgever en de wederpartij dus problematisch, omdat het tot ongeldige verbintenissen kan leiden. Gezien de nieuwe ontwikkelingen voor de invulling van het schijn van volmachtbegrip is het van belang voor derden en potentiële volmachtgevers om te weten wanneer er sprake is van een schijn van volmacht in de zin van artikel 3:61 lid 2 BW. De directe aanleiding van dit probleem zijn de nieuwe arresten van 2017 met betrekking tot de invulling van het risicobeginsel van de schijn van volmacht. Aan de hand van die arresten moet er vastgesteld worden welke factoren tegenwoordig kunnen leiden tot een gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht. Zo kan de derde de juiste bewijsmiddelen aandragen om die schijn aan te tonen en de pseudo-volmachtgever heeft dan de kennis hoe hij het beste zijn verweer kan voeren.

De praktijk zit dus kortgezegd met het volgende probleem: wanneer is er sprake van onbevoegde vertegenwoordiging en wanneer kan de derde daartegen beschermd worden. Gelet hierop is het van belang om te onderzoeken hoe in de praktijk de schijn van volmacht wordt toegepast door de lagere rechtspraak met inachtneming van de recente arresten van de Hoge Raad. Hieruit vloeit de volgende centrale vraag voort:

1.4 Centrale vraag en doelstelling

Onder welke voorwaarden mag een derde gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht?

Het doel van dit onderzoek is om een adviesrapport op te leveren op 15 april 2018 aan rechtsbijstandsverleners wanneer nu wel of niet sprake is van een schijn van volmacht die toe te rekenen is aan de pseudo-volmacht verlenner. Aan de hand van dit onderzoek kunnen zij hun cliënten daarover voorlichten. Het onderzoek omvat tevens een intern kennisdoel, namelijk het opleveren van een overzicht van de factoren die bepalend zijn voor het vaststellen van een schijn van volmacht.

1.5 Deelvragen

Om een antwoord te vinden op de centrale vraag zullen voor dit onderzoek deelvragen worden geformuleerd. Ten eerste moet er geanalyseerd worden wat het begrip van de 'schijn van volmacht' precies inhoudt. Daarvoor is de eerste deelvraag opgesteld:

1. Wat is de inhoud en reikwijdte van de schijn van volmacht?

Vervolgens moet een onderzoek plaatsvinden naar hoe dit begrip in de praktijk daadwerkelijk wordt uitgelegd. Om dit te onderzoeken worden de volgende twee deelvragen geselecteerd:

2. Op grond waarvan is de Hoge Raad van oordeel dat er sprake is van een schijn van volmacht?

- Wat voor een ontwikkeling heeft het begrip van de schijn van volmacht doorlopen?

- Welke gevolgen heeft dit gehad voor de derdenwerking van de volmacht?

- Op welke manier draagt dit bij aan de derdenbescherming van de schijn van volmacht?

3. Welke invulling geeft de lagere rechtspraak aan het begrip 'schijn van volmacht'?

¹⁵ Spanjaard 2017, p. 65.

Door beantwoording van deze deelvragen zal uiteindelijk een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag.

1.6 Verantwoording

De complexiteit van het begrip 'schijn van volmacht' en de veelvoudige jurisprudentie over dit onderwerp betekent dat het voor de praktijk relevant is om recente ontwikkelingen in kaart te brengen. Het is van belang voor de praktijk omdat het voor de pseudo-volmachtgever en de derde nadelige gevolgen kan hebben wanneer zij niet weten wat een schijn van volmacht opwekt. Bovendien kan de handelspraktijk die kennis ook gebruiken, aangezien onbevoegde vertegenwoordiging het vlotte handelsverkeer kan belemmeren. Om een antwoord te kunnen geven op de centrale vraag is het noodzakelijk om de deelvragen te beantwoorden.

De centrale vraag is volgens een mag-dat vraagstelling geformuleerd.¹⁶ Alle deelvragen zijn ook mag-dat vragen. Dit betekent dat een onderzoek van het recht centraal staat voor het beantwoorden van de centrale vraag.¹⁷

In dit onderzoek heeft de eerste deelvraag het doel om het juridisch theoretisch kader voor de latere deelvragen vast te stellen:

1. Wat is de inhoud en reikwijdte van de schijn van volmacht?

Om deze deelvraag te beantwoorden wordt er een inhoudsanalyse uitgevoerd van rechtsbronnen en de literatuur over het privaatrecht in het kader van artikel 3:61 lid 2 BW.¹⁸ Valide en betrouwbare literatuurbronnen over dit onderwerp zijn de Tekst en Commentaar Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het vermogensrecht, de Groene Serie Vermogensrecht, het Maandblad Vermogensrecht, Lexplicatie, Bronnen en citaten bij: Burgerlijk Wetboek 3, Verbintenissenrecht Geschetst, Stelplicht en Bewijslast 2017, Monografieën BW Volmacht en de MvA II Parlementaire geschiedenis boek 3 en 6. Met betrekking tot de rechtsbronnen wordt gebruik gemaakt van het Burgerlijk Wetboek en jurisprudentie van de Hoge Raad¹⁹ om de werking van bepaalde elementen van de schijn van volmacht uit te leggen die niet in de latere deelvragen behandeld worden.

Om de volgende twee deelvragen te beantwoorden wordt een jurisprudentie onderzoek uitgevoerd:

2. Welke invulling geeft de Hoge Raad aan het begrip 'schijn van volmacht'? Voor de beantwoording van deze deelvraag wordt een jurisprudentieonderzoek uitgevoerd.²⁰ Er zal ook gebruik worden gemaakt van betrouwbare tijdschriftartikelen zoals het Maandblad Vermogensrecht. De gebruikte methode van onderzoek van deze deelvraag betreft wederom die van inhoudsanalyse.

Voor het beantwoorden van de laatste deelvraag zal er weer gebruik worden gemaakt van een inhoudsanalyse van rechtsbronnen. Ook zullen die rechtsbronnen weer jurisprudentie zijn. In dit geval bevat het jurisprudentie onderzoek echter enkel lagere rechtspraak.²¹ De deelvraag is daarom als volgt geformuleerd:

3. Welke invulling geeft de lagere rechtspraak aan het begrip 'schijn van volmacht'?

Waar bij de tweede deelvraag het voornamelijk relevant was welke ontwikkeling het begrip 'schijn van volmacht' heeft ondergaan, is voor deze vraag relevant welke invulling de lagere rechter in de praktijk aan dit begrip geeft. Daarom zal voor het beantwoorden van deze vraag een rechtsonderzoek plaatsvinden, dat de voor dit begrip relevante en actuele jurisprudentie van de lagere rechter selecteert en door middel van een inhoudsanalyse de rechtsgevolgen van die rechtspraak voor de rechts- en handelspraktijk verheldert. Dit onderzoek zal zich (voornamelijk) specificeren tot rechtspraak van de gerechtshoven, aangezien die arresten meer omvang zullen hebben om relevante aandachtspunten met betrekking tot de toepassing van de schijn van volmacht voor de praktijk te signaleren. Bovendien wordt gebruik gemaakt van lagere rechtspraak die na 3 februari 2017

¹⁶ Schaaijk, van 2015, p. 70-71.

¹⁷ Schaaijk, van 2015, p. 107

¹⁸ Schaaijk, van 2015, p. 103-104

¹⁹ HR 29 januari 2010, *LJN BK4470, NJ 2010/70 (IFN/Nova)*

²⁰ Zie jurisprudentielijst onder Hoge Raad en Parket bij Hoge Raad

²¹ Zie jurisprudentielijst onder gerechtshof en rechtbank

is geweest, gezien de recente uitspraken van de Hoge Raad in *Tamacht/Hodenus* en *X/Aventura* met betrekking tot de schijn van volmacht.

De laatste twee deelvragen beantwoorden dus het 'dat' onderdeel van de mag-dat centrale vraag, aangezien zij een onderzoek doen naar hetgeen in de rechtspraak leidt tot een gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht.

Als gevolg van het beantwoorden van deze deelvragen kan een conclusie geschreven worden die de centrale vraag zal pogen te beantwoorden.

1.7 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt het juridisch theoretisch kader van de volmacht en de schijn van volmacht behandeld. Aan de hand van dit hoofdstuk wordt vastgesteld welke reikwijdte en inhoud de volmacht heeft. Die reikwijdte en inhoud van de volmacht geeft ook aan waartoe een volmacht niet strekt. In zo'n geval kan er sprake zijn van een schijn van volmacht.

In hoofdstuk 3 wordt de jurisprudentie van de Hoge Raad over de schijn van volmacht behandeld. Daarbij zal om te beginnen de rechtsgeschiedenis over de schijn van volmacht aan bod komen, gevolgd door een analyse van de meest recente arresten van de Hoge Raad met betrekking tot de schijn van volmacht. Dit zal verduidelijken wanneer een derde gerechtvaardigd op een schijn van volmacht mag vertrouwen.

Hoofdstuk 4 betreft een uitwerking van de feiten en omstandigheden die volgens de lagere rechtspraak van belang zijn voor het aantonen van een gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht.

Hoofdstuk 5 bevat de conclusie en aandachtspunten met betrekking tot wanneer er sprake is zijn van een schijn van volmacht.

2. JURIDISCH THEORETISCH KADER

2.1 Inleiding

Om de centrale vraag van dit onderzoek te beantwoorden wordt eerst het juridisch theoretisch kader omtrent de volmacht beschreven. In paragraaf 2.2 wordt het begrip volmacht van de volmachtstitel 3 boek 3 Burgerlijk Wetboek beschreven. Daarna wordt het begrip 'schijn van volmacht' toegelicht in paragraaf 2.3. Tot slot wordt het hoofdstuk afgesloten met een tussenconclusie in paragraaf 2.4, waarin antwoord wordt gegeven op de deelvraag van dit hoofdstuk.

2.2 Volmacht

2.2.1 Volmachtsvormen

De volmacht wordt geregeld in boek 3 titel 3 van het Burgerlijk Wetboek.

In artikel 3:60 lid 1 BW is de definitie van volmacht opgenomen: "het is de bevoegdheid die een volmachtgever verleent aan een ander, de gevolmachtigde, om in zijn naam rechtshandelingen te verrichten."

Het verlenen van een volmacht aan een ander staat die persoon toe namens jouw handelingen te nemen. Het is daarmee een vorm van vertegenwoordiging.

De inhoud en reikwijdte van een volmacht verandert gebaseerd op welke vorm gekozen wordt en wat er in die volmacht wordt vastgelegd. Er zijn twee vormen van volmacht: de algemene volmacht en de bijzondere volmacht. Deze vormen van volmacht staan geregeld in artikel 3:62 BW.

Een algemene volmacht omvat alle zaken van de volmachtgever en alle rechtshandelingen. Het geeft de gevolmachtigde dus de bevoegdheid volmachtgever in ieder opzicht te vertegenwoordigen, met twee uitzonderingen:

1. In een algemene volmacht kan de bevoegdheid van gevolmachtigde beperkt worden, door nadrukkelijk en ondubbelzinnig zaken uit te sluiten.
2. Bevoegdheid voor daden van beschikking moet juist schriftelijk en ondubbelzinnig in de volmacht worden opgenomen.

Onder een daad van beschikking moet worden verstaan: een rechtshandeling met betrekking tot een goed waarmee dat goed uit het vermogen verdwijnt, dan wel dat de rechten op dat goed ernstig worden verminderd. Dit betekent bijvoorbeeld dat wanneer volmachtgever zijn zaak door iemand anders wil laten verkopen, hij de bevoegdheid daartoe specifiek in een volmacht moet opnemen. Het voordeel van een algemene volmacht is dat het duidelijkheid schept, aangezien derden enigszins ervan uit kunnen gaan dat niet al te veel beperkingen in de volmacht zullen zijn opgenomen. Dan zou de volmachtgever immers voor een bijzondere volmacht hebben gekozen.²²

Bijzondere volmachten zijn alle volmachten die niet onder de limitatieve definitie van artikel 3:62 lid 1 BW algemene volmacht vallen. Dit betekent dat ook wanneer een volmacht in algemene bewoordingen is verleend, er sprake is van een bijzondere volmacht, zolang die niet voldoet aan de definitie van artikel 3:62 lid 1 BW. Met bijzondere volmachten die in algemene bewoordingen zijn verleend, kan gedacht worden aan een volmacht verleend voor een bepaald doel, of voor een bepaald type rechtshandeling.²³

Bijzondere volmachten strekken zich, in tegenstelling tot algemene volmachten, enkel uit tot de bevoegdheden die in de volmacht zijn opgenomen. Wanneer een volmacht voor een bepaalde (soort) handeling(en) wordt verleend, is het dus meestal eenvoudiger om gebruik te maken van een bijzondere volmacht. Net als bij een algemene volmacht kan een bijzondere volmacht, zolang het in algemene bewoordingen is verleend, alleen de bevoegdheid verlenen daden van beschikking uit te voeren wanneer die bevoegdheid ondubbelzinnig in de volmacht is opgenomen.

Een uitzondering op het voorgaande is wanneer een bijzondere volmacht, onder algemene bewoordingen verleend, gericht is op een bepaald doel. Een volmacht die voor een bepaald doel is verleend

²² Ancery 2016, p. 40

²³ Hijma, in: *T&C Burgerlijk Wetboek 3, Titel 3*, art. 3:62

strekt zich uit tot alle daden die noodzakelijk zijn om dat doel te bewerkstelligen (dergelijke volmachten worden 'doelvolmachten' genoemd). Zelfs daden van beschikking hoeven dan niet ondubbelzinnig in de volmacht genoemd te worden.²⁴ Een doelvolmacht kan daardoor de bevoegdheid verlenen aan een gevolmachtigde om een zaak te verkopen, zonder specifiek in de volmacht op te hoeven nemen dat die zaak door gevolmachtigde ook overgedragen mag worden.

Een algemene volmacht kan voor onbepaalde tijd gegeven worden. Omdat een algemene volmacht van onbepaalde tijd niet eindigt door sommige beëindigingsgronden, zoals curatelestelling, wordt het soms gebruikt om curatelestelling tegen te gaan. Bijvoorbeeld wanneer iemand weet dat hij in de nabije toekomst niet meer in staat zal zijn om bekwaam te handelen. Aangezien hij vanwege die onbekwaamheid niet meer de volmacht kan herroepen en volmacht voor onbepaalde tijd is verleend, kan gevolmachtigde dan zolang volmachtgever onbekwaam is alles waarvoor hij gevolmachtigd is voor hem regelen.²⁵

2.2.2 Totstandkoming volmacht

Het is niet altijd duidelijk wanneer er sprake is van een volmacht. Om erachter te komen of een volmacht tot stand is gekomen moet er eerst getoetst worden aan de definitie van de volmacht:²⁶

1. Er moet sprake zijn van een bevoegdheid die wordt gelegd bij de tussenpersoon.
2. De volmacht moet een tussenpersoon de bevoegdheid verlenen in zijn naam te handelen. Krachtens artikel 3:66 lid 1 BW treffen de rechtsgevolgen van die handelingen de volmachtgever.
3. De bevoegdheid wordt verleend om namens volmachtgever rechtshandelingen te laten verrichten. Artikel 3:60 lid 1 BW past overigens een ruimere definitie van rechtshandelingen toe dan de wet dat normaal gesproken doet. Een volmacht ziet het in ontvangst nemen van een verklaring bijvoorbeeld al als een rechtshandeling. Ook kan een volmacht strekken tot het verrichten of in ontvangst nemen van een betaling.²⁷ Daarnaast wordt de gevolmachtigde ook toestemming verleend om alle handelingen te verrichten die nodig zijn voor het verrichten van de rechtshandeling waartoe hij daadwerkelijk bevoegd is.²⁸ Hier komt paragraaf 2.2.3 nog op terug.

Als aan die elementen is voldaan, kan vervolgens gebruik worden gemaakt van artikel 3:33 BW en 3:35 BW. Deze artikelen vormen samen de zogenaamde wilsvertrouwensleer.

Artikel 3:33 BW stelt dat: "een rechtshandeling een op een rechtsgevolg gerichte wil die zich door een verklaring heeft geopenbaard vereist."

In artikel 3:35 BW wordt vervolgens gesteld dat: "tegen hem die eens anders verklaring of gedraging, overeenkomstig de zin die hij daaraan onder de gegeven omstandigheden redelijkerwijze mocht toekennen, heeft opgevat als een door die ander tot hem verrichte verklaring van een bepaalde strekking, kan geen beroep worden gedaan op het ontbreken van een met deze verklaring overeenstemmende wil."

Dit betekent in feite dat ter beantwoording van de vraag of er sprake is van een volmacht, er moet worden gekeken of de situatie overeenkomt met de definitie van een volmacht en of er daadwerkelijk een volmacht tot stand is gekomen. Dat laatste wordt vervolgens beantwoord aan de hand van wat de volmachtgever en gevolmachtigde over en weer hebben verklaard.

Uit artikel 3:61 lid 1 BW blijkt dat een verlening van een volmacht op twee manieren kan gebeuren: uitdrukkelijk en stilzwijgend. Volmachtgever kan kiezen van welke methode hij gebruik maakt, aangezien het vermogensrecht met betrekking tot de verklaring een vormvrij karakter kent, wat ook van toepassing is op de volmacht, aangezien die door een wilsverklaring tot stand komt.²⁹

De wilsverklaring voor een uitdrukkelijke volmacht kan vervolgens mondeling of schriftelijk gegeven worden.

²⁴ Zeben, van & du Pon 1981, *Parlementaire Geschiedenis Boek 3*, p. 269

²⁵ Korst, van & Gerver 2000, *GS Vermogensrecht, artikel 62 Boek 3 BW, aant. 2*

²⁶ Art. 3:60 lid 1 BW

²⁷ HR 29 januari 2010, *LJN BK4470, NJ 2010/70 (IFN/Nova)*

²⁸ Asser/Van der Grinten-Kortmann 2-1, nr. 20

²⁹ Art: 3:37 lid 1 BW

In tegenstelling tot een uitdrukkelijke verklaring kan een stilzwijgende verklaring alleen achteraf vastgesteld worden. Dit komt omdat een stilzwijgende volmacht technisch gezien geen echte wilsverklaring bevat, of in ieder geval, die wilsverklaring is impliciet in het handelen van volmachtgever.

Een stilzwijgende verklaring kan ook gegeven worden doordat gevolmachtigde aangesteld is een bepaalde functie uit te voeren. Voor het uitvoeren van die functie kan dan verwacht worden dat er bepaalde rechtshandelingen namens zijn werkgever moeten worden verricht. Dit heet een 'aanstellingsvolmacht'. Voorbeelden van een dergelijke aanstellingsvolmacht zijn bijvoorbeeld notarissen of advocaten, die voor het uitvoeren van hun werk bepaalde rechtshandelingen namens hun cliënten impliciet moeten mogen uitvoeren.

2.2.3 De reikwijdte van het begrip rechtshandeling

De volmacht is een vorm van vertegenwoordiging die zich alleen uitstrekt tot rechtshandelingen (en de handelingen die nodig zijn voor het opzetten van rechtshandelingen). Een rechtshandeling moet een beoogd rechtsgevolg hebben, dat zich door een verklaring van wil openbaard.

In sommige gevallen sluit de volmacht daardoor niet aan bij andere artikelen. Bijvoorbeeld wanneer de gevolmachtigde een onrechtmatige daad heeft gepleegd, of een feitelijke handeling heeft verricht, zoals een onverschuldigde betaling. In beide gevallen kan er niet gesteld worden dat gevolmachtigde binnen de bevoegdheid van zijn volmacht handelde, omdat een volmacht enkel bedoeld is voor het verrichten van rechtshandelingen. Volmachtgever kan dergelijk handelen van gevolmachtigde in beginsel dus niet toegerekend worden, tenzij er in de betreffende artikelen van wordt afgeweken. In artikel 6:172 BW worden er bijvoorbeeld gronden opgenomen waardoor een werkgever verantwoordelijk kan worden gehouden voor het onrechtmatig handelen van zijn werknemer. Zo kan een volmachtgever toch het handelen van zijn gevolmachtigde ten laste worden gelegd.

Een voorbeeld van een situatie waarbij de volmachtgever aansprakelijk werd gehouden voor het onrechtmatig handelen van zijn gevolmachtigde was bij het onderhandelen met een wederpartij, waarbij duidelijk was dat de onderhandelingen de intentie hadden een rechtshandeling tot stand te brengen.³⁰

Op de regel dat alle rechtshandelingen gevolmachtigd kunnen worden bestaat maar één enkele uitzondering en dat is het opstellen van een testament. Dit kan alleen persoonlijk opgemaakt worden door de testateur en alleen hij kan de daarvoor nodige verklaring afleggen. Dit blijkt uit de wetgeving over de uiterste wilsbeschikking.³¹

2.2.4 Einde van de volmacht

Artikel 3:72 BW noemt vier manieren waarop een volmacht kan eindigen:

- a. door de dood, de ondercuratelestelling, het faillissement van de volmachtgever of het ten aanzien van hem van toepassing verklaren van de schuldsaneringsregeling natuurlijke personen;
- b. door de dood, de ondercuratelestelling, het faillissement van de gevolmachtigde of het ten aanzien van hem van toepassing verklaren van de schuldsaneringsregeling natuurlijke personen, tenzij anders is bepaald;
- c. door herroeping door de volmachtgever;
- d. door opzegging door de gevolmachtigde.

De eerste twee beëindigingsgronden hebben een bijzondere aard. Het kan zijn dat bij de dood of curatele van de volmachtgever, de gevolmachtigde bepaalde bevoegdheden behoudt.³² Gevolmachtigde kan in zo'n situatie bijvoorbeeld de bevoegdheid behouden rechtshandelingen te verrichten die noodzakelijk zijn voor het beheer van de onderneming van volmachtgever.³³

³⁰ Zeben, van & du Pon 1981, *Parlementaire Geschiedenis Boek 6*, p. 732

³¹ Art. 4:42 lid 1 BW jo. Art. 4:42 lid 3 BW

³² Art. 3:73 BW

³³ Art. 3:73 lid 1 BW

De derde beëindigingsgrond geeft aan dat een volmacht in beginsel kan worden herroepen. Deze herroeping gebeurt eenzijdig door de volmachtgever. Als gevolg van de herroeping wordt de gevolmachtigde onbevoegd, waardoor de volmachtgever door zijn rechtshandelingen niet meer aan de wederpartij kan worden gebonden.³⁴

De laatste beëindigingsgrond stelt dat ook de gevolmachtigde de volmacht eenzijdig kan beëindigen. Deze opzeggingsmogelijkheid kan niet worden uitgesloten.³⁵ Ook bij de opzegging kunnen bepaalde bevoegdheden blijven bestaan.³⁶

Deze opsomming van artikel 3:72 BW is niet limitatief. Een volmacht kan bijvoorbeeld ook van rechtswege eindigen omdat er een ontbindende termijn of voorwaarde in is opgenomen, die in werking treedt. Ook kan een volmacht eindigen omdat de rechtshandeling waarop de volmacht betrekking had afgerond is.³⁷ Daarnaast staat het volmachtgever en gevolmachtigde vrij in overeenstemming de volmacht te beëindigen.

2.3 Schijn van volmacht

Een volmacht heeft als doel de bevoegdheid aan een tussenpersoon te verlenen, om namens de volmachtgever te handelen. Wanneer gevolmachtigde op de juiste manier gebruik maakt van die bevoegdheid, dan bindt hij daarmee de volmachtgever aan de namens hem verrichte rechtshandeling.

Soms is het echter onduidelijk of een volmacht is verleend. Dit kan veroorzaakt worden doordat tussenpersoon (hierna: pseudo-gevolmachtigde) ondanks zijn onbevoegdheid toch rechtshandelingen heeft verricht namens een ander. Aan die onbevoegdheid kan ten grondslag liggen dat er nooit een volmacht was, of dat er wél een volmacht was, maar dat die niet bestemd was voor de verrichte rechtshandelingen.

Als de derde in een dergelijke situatie toch is uitgegaan van de bevoegdheid van de tussenpersoon, dan wordt er gesproken van een schijn van volmacht. De definitie van de schijn van volmacht staat genoteerd in artikel 3:61 lid 2 BW:

“Is een rechtshandeling in naam van een ander verricht, dan kan tegen de wederpartij, indien zij op grond van een verklaring of gedraging van die ander heeft aangenomen en onder de gegeven omstandigheden redelijkerwijze mocht aannemen dat een toereikende volmacht was verleend, op de onjuistheid van deze veronderstelling geen beroep worden gedaan.”

Het doel van dit artikel is derden bescherming. Niet alleen pseudo-volmachtgever, die vertegenwoordigd wordt door een onbevoegde tussenpersoon wordt immers in zijn belangen geschaad. Ook de derde kan in een nadelige situatie terecht zijn gekomen door het handelen van pseudo-gevolmachtigde. Bijvoorbeeld wanneer die rechtshandeling het sluiten van een overeenkomst betreft: de onderhandelingen voor een dergelijke overeenkomst zullen derde tijd, geld en moeite kosten.

Een succesvol beroep op dit artikel druist daarmee in tegen de normale rechtsgang, waarbij een rechtshandeling verricht door een onbevoegde vertegenwoordiger niemand kan binden:³⁸

1. Pseudo-volmachtgever kan niet aan de rechtshandeling gebonden worden. Hij heeft immers nooit een rechtsgevolg tot stand willen brengen, noch heeft hij iemand gevolmachtigd namens hem te handelen.
2. Pseudo-gevolmachtigde kan niet aan de rechtshandeling worden gebonden omdat hij met die rechtshandeling niet een rechtsgevolg voor zichzelf wilde opwekken, wat uit zijn verklaring gebleken zal zijn.

Om een succesvol beroep op artikel 3:61 lid 2 BW te doen moet de derde dus, overeenkomstig de hoofdregel van artikel 150 Rechtsvordering, bewijzen dat is voldaan aan het tweeledig vereiste dat artikel 3:61 lid 2 BW stelt.³⁹

³⁴ Bollen 2016, p. 51; Asser/Van der Grinten-Kortmann 2-I, nr. 54

³⁵ Hijma, in: *T&C Burgerlijk Wetboek 3, Titel 3, Art. 3:72*

³⁶ Art. 3:73 BW

³⁷ Zeben, van & du Pon 1981, *Parlementaire Geschiedenis Boek 3*, p. 288

³⁸ Art. 3:33 BW

³⁹ Boonekamp, Valk & Alink 2017, p. 62

- a. Feiten en omstandigheden die de conclusie rechtvaardigen dat zij er redelijkerwijs op konden vertrouwen dat er een toereikende volmacht was verleend, en;
- b. Dat zij op grond van die feiten en omstandigheden daadwerkelijk heeft aangenomen dat een toereikende volmacht was verleend.

De bewijslast van derde bestaat dus uit twee open normen: welke omstandigheden redelijkerwijs kunnen leiden tot schijn van volmacht en wanneer een derde gerechtvaardigd mocht vertrouwen op het bestaan van een toereikende volmacht.⁴⁰

De wet bevat dus geen opsomming van welke handelingen en gedragingen van de pseudo-volmachtgever redelijkerwijze leiden tot een gerechtvaardigd vertrouwen van derde op een schijn van volmacht. Die invulling is te vinden in de rechtspraak.

2.4 Tussenconclusie

De volmacht is dus een vorm van vertegenwoordiging die een tussenpersoon aanstelt om rechtshandelingen voor een ander te treffen. Dankzij de derden bescherming van het schijn van volmachtsartikel kunnen partijen die gerechtvaardigd vertrouwden op de aanwezigheid van een volmacht alsnog in hun recht gezet worden. De wijze waarop artikel 3:61 lid 2 BW de schijn van volmacht formuleert is echter wel limitatief, waardoor de reikwijdte van dit artikel in beginsel niet zo breed is als mogelijk verwacht kan worden (gezien de Nederlandse rechtsgedachte met betrekking tot de bescherming van zwakkere partijen).

Dat komt omdat artikel 3:61 lid 2 BW een open norm bevat, namelijk: een beoordeling of de derde gerechtvaardigd had mogen vertrouwen aan de hand van de verklaringen en gedragingen van de pseudo-volmachtgever en de betreffende situatie. De daadwerkelijke reikwijdte van de schijn van volmacht moet daardoor gezocht worden in de jurisprudentie, waarin een uitwerking van die open norm plaatsvindt.

⁴⁰ Hijma, in: *T&C Burgerlijk Wetboek 3, Titel 3, Art.62*

3. HOGE RAAD

3.1 Inleiding

Na vaststelling van het juridisch theoretisch kader kunnen de rechtsontwikkelingen van het schijn van volmachtbegrip worden onderzocht. Aangezien dit een onderzoek naar een open norm betreft, namelijk wanneer er gerechtvaardigd vertrouwd mag worden op een schijn van volmacht, behelst dit afstudeerwerkstuk een onderzoek van jurisprudentie. Aan de hand van dit onderzoek zal de deelvraag van dit hoofdstuk beantwoord worden, namelijk: "Welke invulling geeft de Hoge Raad aan het begrip 'schijn van volmacht'".

Paragraaf 3.2 zal de rechtsgeschiedenis tot heden analyseren, met daarin de arresten uitgelegd die het schijn van volmacht begrip hebben ontwikkeld. Paragraaf 3.3 bevat vervolgens een analyse van de meest recente jurisprudentie van de Hoge Raad. Paragraaf 3.4 zal de deelvraag van het hoofdstuk beantwoorden met een tussenconclusie.

3.2 Rechtsgeschiedenis

Om erachter te komen hoe de Hoge Raad op dit moment het begrip schijn van volmacht invult, moeten eerst de ontwikkelingen sinds zijn ontstaan worden doorlopen. Zoals in de vorige hoofdstukken al is gesteld zijn er een aantal elementen waaraan voldaan moet worden voordat er gesproken kan worden van een schijn van volmacht. Voor de rechtsgeschiedenis is het laatstgenoemde element van belang: er moet een schijn veroorzaakt zijn op grond van de verklaringen of gedragingen van de principaal.⁴¹

Toedoen

Uit deze wettekst blijkt dat de pseudo-volmachtgever zelf de schijn van volmacht moet hebben opgewekt. Bij een pure toepassing van dit artikel is het niet mogelijk om de pseudo-volmachtgever te binden aan een rechtshandeling die in zijn naam is verricht, als de schijn van volmacht alleen door de pseudo-gevolmachtigde tot stand is gebracht. Deze gedachte wordt het 'toedoenvereiste' genoemd en is zeer limitatief, aangezien alleen actief gedrag vanaf de kant van de pseudo-volmachtgever voldoende is om de schijn van volmacht op te wekken.

Dit vereiste is ontstaan in het Vas Dias/Salters arrest. Vas Dias besteedt de opdracht aan om een nieuw huis te bouwen, waarvoor een oud huis moet worden afgebroken. Deze opdracht wordt door een aannemer aangenomen. Als gevolg van het afbreken wordt het huis van Salters, dat naast het oude huis ligt, beschadigd. Salters eist van Vas Dias dat hij de schade repareert, maar spreekt daar alleen de architect werkzaam bij de aannemer over aan. Die architect stelt dat alle schade gerepareerd zal worden, maar zelfs nadat het nieuwe huis is gebouwd is dit nog niet gebeurd. Daarom probeert Salters weer contact op te nemen met Vas Dias, waarop hem wordt medegedeeld dat de architect niet de bevoegdheid had om dergelijke stellingen te maken in de naam van Vas Dias. Aangezien Salters van Vas Dias geen schadevergoeding krijgt, beroept Salters zich bij de rechter op grond van contractuele aansprakelijkheid dan wel onrechtmatige daad om alsnog zijn schade vergoed te krijgen.

Salters stelde dat de verklaringen van de architect een contractuele aansprakelijkheid tussen hem en Vas Dias tot stand had gebracht. De Hoge Raad vond hetgeen Salters verklaarde echter niet overtuigend. Daarbij overwoog de Hoge Raad dat het niet in het geding was of Salters ter goede trouw ervan uitging dat de architect vertegenwoordigingsbevoegdheid had, maar alleen of de architect gerechtigd was de eis op schadevergoeding namens Vas Dias toe te zeggen.⁴²

Het toedoenvereiste is over de jaren heen uitgebreid. In eerste instantie werd er afgeweken van de gedachte dat toedoen alleen ontstaat bij actief gedrag van de pseudo-volmachtgever. In het Molukse Evangelische Kerk/Clijnk arrest betrof het een kerk die restauratie onderging. De opdracht om

⁴¹ Art. 3:61 lid 2 BW

⁴² HR 6 mei 1926, NJ 1926, p. 721 (*Vas Dias/Salters*)

die restauratie uit te voeren werd verleend aan de architect Porsius, die vervolgens zelf Clijnk inschakelde zonder een aannemingsovereenkomst vast te stellen. Clijnk is bij de verbouwing vervolgens over de maximumkosten gegaan die de Kerk had aangegeven bij Porsius. De Kerk wilde deze kosten niet betalen en stelde dat Porsius niet gevolmachtigd was om namens haar andere aannemers te werven voor de restauratie. De Hoge Raad achtte echter dat de Kerk de schijn van volmacht had opgewekt door de verbouwing volledig aan Porsius over te laten en vervolgens geen maatregelen te nemen om Clijnk van de maximumkosten op te hoogte te stellen. De Hoge Raad formuleert daartoe een uitbreiding van het toedoen beginsel door te stellen dat ook een niet-actieve gedraging tot schijn van volmacht kan leiden.⁴³ Deze gedachte is bevestigd in een later arrest van de Hoge Raad, waarin zij stelde dat een schijn van volmacht niet alleen door een niet-toedoen kan worden opgewekt, maar zelfs dat de pseudo-volmachtgever verplicht is handelingen te nemen die voorkomen dat de wederpartij bevoegdheid bij de pseudo-gevolmachtigde veronderstelt.⁴⁴ Uit het arrest van den Berg e.a./Balm blijkt dat ook nadat een overeenkomst tot stand is gekomen er sprake kan zijn van niet-gedragingen aan de kant van de pseudo-volmachtgever waardoor er een schijn van volmacht kan ontstaan. In dit arrest was er sprake van een huis dat door twee personen (van den Berg e.a., hierna: eiser 1 en eiseres 2) te koop werd gezet. Balm wilde dit huis kopen, echter eiseres 2 wees alle aanboden af. Dit deelde zij mede via eiser 1. Uiteindelijk kwamen eiser 1 en Balm tot een overeenkomst. Met die overeenkomst was eiseres 2 het niet eens, waarbij zij aangaf dat noch eiser 1 noch de makelaar gevolmachtigd waren namens haar te handelen. De Hoge Raad overwoog dat eiseres 2 de schijn van volmacht tot stand bracht door al haar onderhandelingen door eiser 1 te laten doen. Zij nam verder ook geen handelingen om die schijn tegen te werken, zelfs niet nadat de overeenkomst tot stand kwam. De overeenkomst werd dus geldig geacht.⁴⁵ Opmerkelijk aan dit arrest is dat het meer lijkt op een schijn van bekrachtiging⁴⁶ als een gevolg van het nalaten van eiseres 2, dan op een schijn van volmacht. Toch wordt het door de Hoge Raad als een schijn van volmacht behandeld. Dit arrest zou tot de gedachte kunnen leiden dat de twee begrippen schijn van volmacht en schijn van bekrachtiging tot enige hoogte afwisselend toegepast kunnen worden. Ook deze gedachte is later bevestigd, in dit geval door het arrest *Hamers/Dronten*. In dit arrest nam de pseudo-volmachtgever (de gemeente, hierna: Dronten) een opdrachtbevestiging in ontvangst, waarna hij niet onmiddellijk bij de wederpartij aangaf dat hij zich niet als gebonden achtte aan de overeenkomst. De Hoge Raad oordeelde dat er sprake was van een schijn van volmacht, die was ontstaan doordat Dronten had nagelaten de veronderstelling van vertegenwoordigingsbevoegdheid recht te zetten.⁴⁷

Risico

Van het toedoen beginsel is in de loop der tijd afgeweken, door steeds meer genuanceerd uit te leggen wat onder toedoen valt. Arresten over het toedoen gaven uitleg aan dit beginsel door ook niet handelen te rekenen onder een toedoen, waardoor ook niet actieve gedragingen een schijn van volmacht konden veroorzaken. In het arrest *ING/Bera* wordt er voor het eerst gesteld dat een toedoen niet noodzakelijkerwijs vereist is om een schijn van volmacht te veroorzaken.

Het *ING/Bera* arrest betrof een geschil tussen de bank ING en een in Suriname opgericht bedrijf Bera. Het bedrijf werd door twee man opgericht, Berner en Krampalup. Berner bezat van dit bedrijf alle aandelen en was als enige van de twee bevoegd rechtshandelingen te verrichten. Berner deed zijn bedrijfsvoering in Suriname terwijl Krampalup zeggenschap had over de vestigingen in Nederland. Berner opende bij ING een bankrekening, gekoppeld aan een depositorekening, waarvan de bankafschriften naar Nederland werden verzonden. Alleen Berner was gerechtigd over de bankrekening te beschikken en nam kennis van de bankafschriften op de momenten waarop hij in Nederland aanwezig was. Krampalup maakte boekingen van deze rekening naar de vestigingen in Nederland over. Berner meldde vervolgens bij ING dat er iets mis was met de rekening, waarop hij door

⁴³ HR 1 maart 1968, NJ 1968, p. 246 (*Molukse Evangelische Kerk/Clijnk*)

⁴⁴ HR 12 januari 2001, NJ 2001, p. 157 (*Kuijpers/Wijnveen*)

⁴⁵ HR 9 augustus 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE2380, r.o. 3.7.2 (*van den Berg e.a./Balm*)

⁴⁶ Art. 3:69 BW

⁴⁷ HR 24 april 2015, ECLI:NL:HR:2015:1119 (*Hamers/Dronten*)

ING geïnformeerd werd over de overboekingen. Berner stelt dat de overboekingen ongeldig waren omdat Krampalup niet bevoegd was hem te vertegenwoordigen met betrekking tot het beschikken over de gelden van de bankrekening. ING beroept zich vervolgens op de schijn van volmacht. De Hoge Raad overweegt dat gezien de omstandigheden die door ING worden aangevoerd, Berner het risico heeft opgewekt dat Krampalup hem leek te vertegenwoordigen.

Zo had Berner ervoor kunnen kiezen om de bankafschriften niet naar een adres in Nederland te laten sturen. De vertraging waarop hij kennisnam van die afschriften is dan niet te wijten aan het handelen van ING. Het valt daardoor ook binnen de risicosfeer van Bera dat zij niet binnen een redelijke termijn hebben kunnen protesteren tegen de betalingen waarvoor Krampalup opdracht heeft gegeven. Bovendien stelt ING dat Berner ook door middel van internetbankieren de afschriften had kunnen controleren. Aangezien Berner niet binnen een redelijke termijn tegen de betaling heeft geprotesteerd heeft dit vervolgens bij ING de veronderstelling opgewekt dat er sprake was van een volmacht.⁴⁸

De Hoge Raad is van oordeel dat voor het toerekenen van schijn van volmacht verlening aan de pseudo-volmachtgever ook sprake kan zijn wanneer de wederpartij gerechtvaardigd heeft vertrouwd op volmacht verlening op grond van feiten en omstandigheden die voor risico van de pseudo-volmachtgever komen en waaruit naar verkeersopvattingen zodanig schijn van vertegenwoordigingsbevoegdheid kan worden afgeleid.⁴⁹

De Hoge Raad stelt dus in andere woorden dat door de omstandigheden rondom het handelen en nalaten van Berner, hij het risico opwekte dat ING een vertegenwoordigingsbevoegdheid veronderstelde bij Krampalup. Het risicobeginsel legt in feite het idee neer dat ook de situatie rondom een ongeldige vertegenwoordiging moet worden onderzocht en meegenomen in de beoordeling of er sprake is van een schijn van volmacht. Als een schijn van volmacht toe te rekenen is aan de pseudo-volmachtgever, dan wordt hij dus gebonden aan de rechtshandelingen van de pseudo-gevolmachtigde. Deze gedachte sluit daardoor aan op eerdere arresten van de Hoge Raad dat een toedoen niet een actieve gedraging hoeft te bevatten.⁵⁰

Het risicobeginsel is bekrachtigd in het arrest *Van Zundert/De Kort*. In dat arrest was er sprake van een frauderende hypotheekadviseur, die namens Van Zundert leek te handelen. De hypotheekadviseur gaf advies aan het echtpaar De Kort, waardoor zij schade opliepen. De Kort vorderde schadevergoeding bij Van Zundert op grond van de onrechtmatige daad en vorderde subsidiair contractuele aansprakelijkheid op grond van een schijn van volmacht.

Het gerechtshof te 's-Gravenhage oordeelt dat er sprake is van een schijn van volmacht, toerekenbaar aan Van Zundert op grond van feiten en omstandigheden die binnen haar risicosfeer lagen. Specifiek noemt het gerechtshof daarbij het feit dat Van Zundert een van buitenaf ondoorzichtige organisatiestructuur had. Die structuur ontstond doordat er meerdere bedrijven waren binnen één pand, waaronder dat van hypotheekadviseur, die samen naar buiten traden als Assurantiekantoor Van Zundert. Aan die ondoorzichtigheid werd bijgedragen doordat de hypotheekadviseur gebruik maakte van het briefpapier en de fax van Van Zundert en zich als medewerker van Van Zundert introduceerde.⁵¹

De Hoge Raad sloot zich aan bij dit oordeel van het gerechtshof dat er een contractuele aansprakelijkheid bestond op grond van de schijn van volmacht. Die schijn was ontstaan door feiten en omstandigheden binnen de risicosfeer van Van Zundert.⁵²

Daarbij merkte de Hoge Raad op dat er geen 'toedoen' verder vereist was.⁵³ Dit oordeel komt ook later weer terug, in het arrest *Fujitsu/Excel*. In dat arrest legt de Hoge Raad zeer nadrukkelijk de overweging neer dat er geen enkel handelen, zelfs niet een nalaten, nodig is om een schijn van

⁴⁸ HR 19 februari 2010, ECLI:NL:HR:2010:BK7671 (*ING/Bera*)

⁴⁹ HR 19 februari 2010, ECLI:NL:HR:2010:BK7671 r.o. 3.4 (*ING/Bera*)

⁵⁰ Spanjaard 2017, p. 274

⁵¹ HR 11 maart 2011, ECLI:NL:HR:2011:BN9967 r.o. 3.8 (*Van Zundert/De Kort*)

⁵² HR 11 maart 2011, ECLI:NL:HR:2011:BN9967 r.o. 3.10, 3.11 (*Van Zundert/De Kort*)

⁵³ HR 11 maart 2011, ECLI:NL:HR:2011:BN9967 r.o. 3.8 (*Van Zundert/De Kort*)

volmacht op te wekken bij de wederpartij. Enkel de aanwezigheid van feiten en omstandigheden die binnen de risicosfeer van de pseudo-volmachtgever liggen zijn voldoende.⁵⁴

Derdenwerking

De voorafgaande arresten geven verdere invulling aan de manier waarop de schijn van volmacht tot stand kan komen. Kort samengevat wordt door die invulling de derden bescherming van de schijn van volmacht uitgebreid. Deze invulling kan omdat de schijn van volmacht open normen bevat.

Dat de bedoeling is de bescherming van de wederpartij te verbeteren, blijkt duidelijk uit de overwegingen van de Hoge Raad en de literatuur. In de conclusie van het arrest *Van Zundert/De Kort* verwijst mr. J. Spier bijvoorbeeld naar ambtsgeenoot Timmerman voor een ruimere toerekening van de schijn van volmacht:

„Naar mijn inzicht is het handelsverkeer gediend met een zekere risicoverdeling ten aanzien van onbevoegde vertegenwoordiging. Deze verdeling kan hierop neerkomen dat de (intern onbevoegde) vertegenwoordiging van een rechtspersoon door een werknemer voor rekening van de rechtspersoon moet komen, ook indien deze werknemer een niet-standaard-transactie aangaat, terwijl hij niet in het handelsregister is ingeschreven en terwijl geen sprake is van een toedoen door de achterliggende rechtspersoon. Of dat het geval is zal m.i. afhangen van de omstandigheden van het geval. Van betekenis kunnen onder andere zijn de aard van de functie, de aard van de transactie, het bedrag dat met de transactie is gewekt, de eventuele rol van een wel vertegenwoordigingsbevoegde functionaris en eventuele gebeurtenissen die zich na de bewuste rechtshandeling hebben voorgedaan. Een dergelijke benadering lijkt mij alleszins te verantwoorden, nu van algemene bekendheid is dat talloze gevolmachtigden van een rechtspersoon niet in het handelsregister zijn ingeschreven. Het rechtsverkeer is er niet mee gediend dat de wederpartij steeds wordt belast met een onderzoek plicht. Risicotoddeling kan in die gevallen op zijn plaats zijn.“

Timmerman voegt daar nog aan toe dat op grond van het voorgaande een aanvulling op het toedoen beginsel zijns inziens nodig is, maar mocht de Hoge Raad dat te ver vinden gaan, hij in ieder geval een ruime uitleg van het toedoen beginsel bepleit.⁵⁵

Bij deze gedachte sluit de Hoge Raad zich aan, aangezien het risicobeginsel van *ING/Bera* in latere arresten wordt bekrachtigd. Het valt te begrijpen dat de Hoge Raad, gezien de ontwikkelingen van het normale handelsverkeer, het schijn van volmachtsbegrip breed uitlegt. Uit de voornoemde arresten over het risicobeginsel worden er echter nog geen grenzen gelegd aan wat onder voor de pseudo-volmachtgever toerekenbare feiten en omstandigheden valt. De Hoge Raad lijkt daardoor alles op grond van de redelijkheid en billijkheid binnen de risicosfeer van die pseudo-volmachtgever te plaatsen. Uit het navolgende blijkt dat in recente arresten dit risico voor de pseudo-volmachtgever toch wordt begrensd.

3.3 Recente Jurisprudentie

In februari 2017 oordeelt de Hoge Raad over twee arresten, die beide gaan over de toerekening van een schijn van volmacht aan de pseudo-volmachtgever, op grond van handelingen en gedragingen van de pseudo-gevolmachtigde. Ook hebben de twee zaken gemeen dat het een onbevoegde vertegenwoordiging betreft, waarbij de pseudo-gevolmachtigde een advocaat is. De Hoge Raad begrenst in deze twee arresten het risicobeginsel dat in het arrest *ING/Bera* is vastgelegd.

Dit gebeurt als volgt:

Bij het eerste arrest ging het om een vastgoedportefeuille, die pseudo-volmachtgever moest verkopen om een lening terug te betalen. Pseudo-volmachtgever liet zijn advocaat mr. De Wit daartoe handelingen treffen. Mr. De Wit heeft jegens de wederpartij een concept-koopovereenkomst opgesteld. Later bleek echter dat gezien nieuwe financieringsmogelijkheden het voor de pseudo-volmachtgever toch mogelijk was om de lening terug te betalen zonder zijn hele vastgoedportefeuille te verkopen. Daarom besloot pseudo-volmachtgever delen van zijn portefeuille te verkopen, maar niet aan de wederpartij. De wederpartij voerde aan dat er sprake was van een koopovereenkomst,

⁵⁴ HR 3 februari 2012 ECLI:NL:HR:2012:BU4909 r.o. 3.7.1 (*Fujitsu/Excel*)

⁵⁵ Concl. J. Spier, ECLI:NL:PHR:2011:BN9967, r.o. 3.33.3

tot stand gekomen tussen hem en mr. De Wit. Mr. De Wit was echter niet bevoegd namens pseudo-volmachtgever een koopovereenkomst te sluiten.⁵⁶

De Hoge Raad stemt in met de stellingen van het gerechtshof Amsterdam dat, hoewel er nooit contact is geweest tussen de pseudo-volmachtgever en de wederpartij en dat mr. De Wit niet handelde als advocaat, uit correspondentie wel blijkt dat pseudo-volmachtgever op de hoogte was van de handelingen van mr. De Wit waardoor die handelingen binnen zijn risicosfeer lagen.

Daarbij voegt de Hoge Raad wel een waarschuwing toe met betrekking tot het toepassen van het risicobeginsel, namelijk dat: „Het in ING/Bera geformuleerde risicobeginsel niet zo ver gaat dat voor toepassing daarvan ook ruimte is in gevallen waarin het tegenover de wederpartij gewekte vertrouwen uitsluitend is gebaseerd op verklaringen of gedragingen van de onbevoegd handelende persoon.“⁵⁷

In dit arrest was daar geen sprake van aangezien er wél feiten en omstandigheden waren buiten de handelingen en gedragingen van mr. De Wit die binnen de risicosfeer vielen van de pseudo-volmachtgever. In het tweede arrest van februari 2017, *X/Aventura* liep dit echter anders.

In dit arrest stelde Aventura Real Estate N.V. (hierna Aventura) dat pseudo-volmachtgever zijn aandelen in de vennootschap bij akte aan hem had overgedragen, waarbij Aventura twee akten overlegde die waren ondertekend door mr. Kloes, een advocaat die toen namens pseudo-volmachtgever gehandeld zou hebben. Pseudo-volmachtgever geeft echter aan dat mr. Kloes niet door hem was aangesteld, of anderszins was ingeschakeld dan wel gevolmachtigd.⁵⁸

De Hoge Raad oordeelt dat het gerechtshof onvoldoende heeft gemotiveerd dat er sprake is van een schijn van volmacht gebaseerd op de feiten en omstandigheden die binnen de risicosfeer vallen van de pseudo-volmachtgever. Het gerechtshof heeft haar oordeel enkel gebaseerd op handelingen en gedragingen te wijten aan mr. Kloes, zonder vast te stellen of er sprake is geweest van omstandigheden of feiten die pseudo-volmachtgever betreffen. In dit arrest zou het voldoende zijn geweest om een relatie vast te stellen tussen mr. Kloes en pseudo-volmachtgever, bijvoorbeeld door middel van correspondentie tussen hen met betrekking tot de Aventura aandelen. Dit is echter niet gebeurd. De Hoge Raad past hier wederom een begrenzing van het risicobeginsel toe, ditmaal met negatieve gevolgen voor de wederpartij Aventura.⁵⁹

3.4 Tussenconclusie

In deze arresten formuleert de Hoge Raad een zogenoemde ondergrens aan het risicobeginsel van het ING/Bera arrest. Daarmee lijkt de Hoge Raad af te wijken van de eerdere arresten die een steeds ruimere uitleg gaven aan de mogelijkheid tot beroep op de schijn van volmacht.⁶⁰

Ook het toedoenbeginsel, waar de Hoge Raad in de rechtsgeschiedenis steeds meer van lijkt afstand te nemen, wordt hierdoor weer voor een deel in ere hersteld. De Hoge Raad noemt in het arrest (HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:142) dat voor het toerekenen van een schijn van volmachtsverlening er ook sprake kan zijn van feiten en omstandigheden die binnen de risicosfeer liggen van de pseudo-volmachtgever.⁶¹

Het is hieruit op te maken dat er nog niet afgeweken is van de regel dat handelingen en gedragingen van de pseudo-volmachtgever leiden tot een schijn van volmacht, waarbij het risicobeginsel enkel een aanvulling is op het toedoenbeginsel.

De begrenzing van het risicobeginsel zal de werking van de schijn van volmacht beïnvloeden, aangezien er na jaren van steeds bredere uitleg van het schijn van volmachtsbegrip sinds 2017 een strengere lezing van dat begrip is geformuleerd. Hoe dat in de lagere rechtspraak wordt opgepakt wordt in het volgende hoofdstuk behandeld.

⁵⁶ HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:142, r.o. 3.2.2 (*Tamacht/Hodenus*)

⁵⁷ HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:142, r.o. 3.4.3 (*Tamacht/Hodenus*)

⁵⁸ HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:143, r.o. 3.1.2 (*X/Aventura*)

⁵⁹ HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:143, r.o. 4.1, 4.2, 4.3 (*X/Aventura*)

⁶⁰ Boon & Tanja 2017

⁶¹ HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:143, r.o. 4.2.2 (*X/Aventura*)

4. LAGERE RECHTSPRAAK

4.1 Inleiding

Het vorige hoofdstuk heeft de ontwikkelingen in het schijn van volmachtsbegrip weergegeven. Aan de hand daarvan zal in dit hoofdstuk de deelvraag: "*Welke invulling geeft de lagere rechtspraak aan het begrip 'schijn van volmacht'*", worden beantwoord. Om die vraag te beantwoorden moet er een rechtsselectie plaatsvinden van relevante bronnen.

Gezien de recente ontwikkelingen in de toerekenbaarheid van de schijn van volmacht, is het van essentieel belang voor het beantwoorden van deze deelvraag dat arresten van de lagere rechtspraak worden onderzocht om erachter te komen welke omstandigheden leiden tot een schijn van volmacht. Dit hoofdstuk zal daarom alleen arresten bevatten die na 3 februari 2017 zijn uitgekomen. Daarbij lijkt het relevant om in eerste instantie meer belang te hechten aan arresten die tot de gerechtshoven zijn gekomen, aangezien daar meer onderzoeksruimte in zal zijn. Indien het nodig is kan dit aangevuld worden met jurisprudentie van Rechtbanken. Net als in het vorige hoofdstuk zullen niet alle arresten volledig beschreven worden, wanneer dit niet noodzakelijk wordt geacht voor het achterhalen van de feiten en omstandigheden die kunnen leiden tot een toerekenbare schijn van volmacht.

Dit hoofdstuk zal, in tegenstelling tot vorige hoofdstukken, maar drie paragrafen bevatten. Deze paragraaf, te weten de inleiding. Paragraaf 3.2 bevat vervolgens het onderzoek van de schijn van volmacht aan de hand van de lagere rechtspraak. In paragraaf 3.3 zal de tussenconclusie staan.

4.2 Jurisprudentie

In het arrest *ING/Bera* koos de Hoge Raad voor een toepassing van het risicobeginsel boven het toedoen beginsel ten aanzien van de schijn van volmacht verlening. Er werd daardoor gekozen voornamelijk te richten op de bescherming van de wederpartij, die uitging van de handelingen en gedragingen van de gevolmachtigde. In de twee arresten van 3 februari 2017 oordeelde de Hoge Raad dat er wel sprake moet zijn van toerekening gebaseerd op omstandigheden die de pseudo-volmachtgever betreffen. Dat kan een 'toedoen' zijn, maar uit *ING/Bera* blijkt dat dit niet noodzakelijk is. Daardoor is de derden bescherming van artikel 3:61 lid 2 BW enigszins beperkt.

Arrest 1

In het arrest *Bronswerk/Batt Cables* is er sprake van een geschil tussen de groothandel, in, onder meer elektrische kabels en kabelwartels, Batt Cables en het bedrijf Bronswerk dat zich bezig houdt met het maken van machines en apparaten voor industriële koeltechniek en klimaatregeling.

Een werknemer van Bronswerk (in de functie van Account Manager Service & Maintenance, hierna: pseudo-gevolmachtigde) nam via de bedrijfsmail contact op met Batt Cables met een vraag naar de levertijd en kosten van een aantal specifiek genoemde kabels. Pseudo-gevolmachtigde heeft van offerteaanvraag tot levering van de kabels contact gehouden, maar Bronswerk betaalde voor die levering niet, zelfs nadat Batt Cables meerdere facturen gezonden had. Daarom sommeerde de advocaat van Batt Cables tot betaling van het gehele bedrag. Bronswerk reageerde nog eenmaal met een alternatief voorstel. Batt Cables wees dit af voor een tegenvoorstel, waarna Bronswerk niet meer in contact kwam.

In eerste aanleg vordert Batt Cables kortgezegd tot gehele betaling van het bedrag, vermeerderd met rente en tot terug levering van de kabels. De primaire vordering van Batt Cables is bij de Rechtbank toegewezen, terwijl de vorderingen van Bronswerk zijn afgewezen. Bronswerk voert bij de Rechtbank en in hoger beroep bij het Gerechtshof aan dat er geen sprake is van een rechtsgeldige koopovereenkomst. Daarbij betwist Bronswerk met haar stellingen dat er sprake was van omstandigheden die tot een gerechtvaardigd vertrouwen van de aanwezigheid van een volmacht bij Batt Cables hadden kunnen leiden.

Het hof overweegt dat er sprake is van een beroep op artikel 3:61 lid 2 BW, aangezien Batt Cables niet voldoende heeft onderbouwd dat er wél sprake was van een toereikende volmacht. Het hof past de jurisprudentie met betrekking tot het risicobeginsel in dit arrest toe.⁶²

Er vindt daarom een beoordeling plaats van de feiten en omstandigheden die binnen de risicosfeer vallen van Bronswerk. Daarbij worden gerekend ook omstandigheden en feiten die plaatsvonden nadat de koopovereenkomst al tot stand was gekomen. Interessant in dit arrest is de opmerking van het hof dat er bij de beoordeling van die feiten en omstandigheden voorop moet staan de eisen van een vlot handelsverkeer. Dit zou volgens het hof met zich meebrengen dat er in beginsel vertrouwd mag worden op de bevoegdheid van iemand die door een bedrijf is aangesteld om namens dat bedrijf zaken of diensten in te kopen, wanneer die persoon bij het uitoefenen van zijn taak gebruik maakt van door het bedrijf gestelde briefpapier, visitekaartjes en een e-mail adres van het bedrijf. Dat vertrouwen is echter niet onbegrensd, er moet gelet worden op de aard en omvang van de transactie alsook de overige omstandigheden met betrekking tot die transactie. Als er daardoor enige twijfel bij Batt Cables zou zijn ontstaan, dan zou er ook geen gerechtvaardigd vertrouwen op die bevoegdheid meer zijn. In deze zaak kon Batt Cables naar genoegen aantonen dat de omstandigheden rondom de inkoop bij haar geen twijfel hadden veroorzaakt, gebaseerd op de normale bedrijfsvoering van Bronswerk.⁶³

Het hof oordeelt daarom gebaseerd op de feiten en omstandigheden van deze zaak dat er sprake is van een schijn van volmacht.⁶⁴

Arrest 2

Bij het gerechtshof Leeuwarden wordt de gedachte dat bij een beoordeling van de feiten en omstandigheden met betrekking tot een schijn van volmacht voorop moet staan de eisen van een vlot handelsverkeer. In dat arrest vindt er een geschil plaats tussen *Appelante/Stichting WoonFriesland* betreffende een huurachterstand. In het arrest spreekt appelante, meent zij, een halvering van de huur af met een medewerkster van WoonFriesland.⁶⁵

Het hof oordeelde dat er, gezien de woordenwisselingen van die medewerkster en appelante, sprake was van een instemming van WoonFriesland betreffende de halvering van de huur. In hoger beroep stelt WoonFriesland dat medewerkster niet bevoegd was die halvering van de huur te bewerkstelligen, waardoor WoonFriesland daar niet aan gebonden zou zijn.⁶⁶

Met betrekking tot de schijn van volmacht stelde het hof het volgende: dat gelet op de aangehaalde feiten en omstandigheden, te weten dat medewerkster was aangesteld met appelante te communiceren, dat zij daarvoor contact opnam met appelante via communicatiemiddelen van WoonFriesland, dat de afspraak tot huurverlaging een veelvoorkomende bedrijfsactiviteit van WoonFriesland betrof en verder geen opzienbarend inhoud op zich had, betekende dat appelante niet in redelijkheid had hoeven twifelen aan de bevoegdheid van medewerkster. Deze feiten en omstandigheden vallen naar het oordeel van het hof naar verkeersopvattingen binnen de risicosfeer van WoonFriesland. Er is daarom sprake van een juist beroep op de schijn van volmacht.⁶⁷

Wat voornamelijk uit dit arrest lijkt te blijken is dat de toepassing van de eisen van het vlotte handelsverkeer nog sneller tot de conclusie van een schijn van volmacht lijken te leiden, wanneer er sprake is van een minder grote transactie. In tegenstelling tot het vorige arrest hoefde appelante niet meer dan haar correspondentie met de pseudo-gevolmachtigde (te weten: medewerkster) aan te dragen. Gelet op wat beiden arresten daarover zeggen is dit niet vreemd. Redelijke twijfel dat er bij een overeenkomst niet voldaan is aan de normale bedrijfsvoering ontstaat bij grotere transacties volgens normale verkeersopvattingen sneller. Dat betekent dat bij kleine transacties er sneller van mag worden uitgegaan dat de pseudo-gevolmachtigde bevoegd was rechtshandelingen te treffen

⁶² Hof Arnhem en Leeuwarden 28 november 2017, ECLI:NL:GHARL: 2017:10440, r.o. 4.3, 4.4 (*Bronswerk/Batt Cables*)

⁶³ Hof Arnhem en Leeuwarden 28 november 2017, ECLI:NL:GHARL: 2017:10440, r.o. 4.4, 4.5, 4.6, 4.7 (*Bronswerk/Batt Cables*)

⁶⁴ Hof Arnhem en Leeuwarden 28 november 2017, ECLI:NL:GHARL: 2017:10440, r.o. 4.8 (*Bronswerk/Batt Cables*)

⁶⁵ Hof Arnhem en Leeuwarden 6 maart 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:2215, r.o. 2.7 (*WoonFriesland/Appelante*)

⁶⁶ Hof Arnhem en Leeuwarden 6 maart 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:2215, r.o. 3.1, 4.8 (*WoonFriesland/Appelante*)

⁶⁷ Hof Arnhem en Leeuwarden 6 maart 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:2215, r.o. 4.9, 4.10, 4.11, 4.12, 4.13 (*WoonFriesland/Appelante*)

namens zijn of haar pseudo-volmachtgever. Daardoor ligt er vervolgens een minder zware bewijslast op de wederpartij, zoals ook blijkt uit dit arrest.

Arrest 3

In het arrest *Eiseres/Reset! Your Life* ging eiseres uit van een overeenkomst tussen haarzelf en Reset! Your Life (hierna: Reset) om voor Reset een 'mind programma' te ontwikkelen. Die overeenkomst was gesloten door pseudo-gevolmachtigde, enig aandeelhouder en bestuurder van Company Labs B.V. (hierna: Company Labs). Zowel pseudo-gevolmachtigde als Company Labs zijn vennoten bij Reset. Uit het Kamer van Koophandelsregister blijkt dat zij beperkt bevoegd zijn tot een bedrag van € 1.500,00.⁶⁸

Pseudo-gevolmachtigde was niet bevoegd om de voornoemde overeenkomst te sluiten namens Reset. Eiseres beroept zich erop dat er een koopovereenkomst tot stand was gekomen tussen haarzelf en Reset, of op grond van de vertegenwoordigingsbevoegdheid van (pseudo-)gevolmachtigde, dan wel gebaseerd op de schijn van die vertegenwoordigingsbevoegdheid.⁶⁹

In dit arrest stelt de Rechtbank Rotterdam dat er geen sprake is van een volmacht, aangezien uit het register van de KvK bleek dat pseudo-gevolmachtigde beperkt was tot € 1.500,00 en de waarde van de overeenkomst daar ruim bovenuit steeg. De overweging van de Rechtbank berustte daarom op een beoordeling van de schijn van volmacht, artikel 3:61 lid 2 BW, aan de hand van de maatstaven van de arresten ING/Bera en ECLI:NL:HR:2017:142.⁷⁰

Om alsnog een schijn van volmacht op te wekken, moet eiseres dus omstandigheden en feiten aandragen die binnen de risicosfeer liggen van Reset. Eiseres stelt dat zij eerder zaken heeft gedaan met Reset, met pseudo-gevolmachtigde als tussenpersoon. Toen werden de facturen van die overeenkomsten wel betaald. Daarom vertrouwde zij rechtmatig op de vertegenwoordigingsbevoegdheid van pseudo-gevolmachtigde. De Rechtbank is het hier niet mee eens. Eiseres toont niet aan dat er sprake is van contact tussen haarzelf en Reset, waardoor zij enkel van de gedragingen van pseudo-gevolmachtigde is uitgegaan. Er blijkt niet dat Reset van dat contact op de hoogte had moeten zijn. Het beroep van eiseres dat zij eerder, volgens dezelfde methode zaken had gedaan met Reset slaagt volgens de Rechtbank ook niet. Er was in deze zaak sprake van een nieuwe opdracht, waarbij hoe de vorige opdrachten verliepen niet van belang was. Deze feiten en omstandigheden lagen volgens de Rechtbank niet voldoende in de risicosfeer van Reset, waardoor er geen sprake was van een schijn van volmacht.⁷¹

Dit arrest van de Rechtbank is een indicatie van omstandigheden die sinds 3 februari 2017 niet binnen de risicosfeer vallen van de pseudo-volmachtgever. Reset had geen handelingen of gedragingen verricht waardoor haar het opwekken van een schijn van volmacht kon worden toegerekend. Uit de stukken aangedragen door eiseres blijkt onvoldoende dat de feiten en omstandigheden die zij aandraagt naar het oordeel van de Rechtbank daadwerkelijk Reset betreffen en tevens in de risicosfeer van Reset vallen. Opmerkelijk in deze zaak is het feit dat eiseres in het verleden zaken had gedaan met Reset, waarbij pseudo-gevolmachtigde als tussenpersoon handelde. In vorige arresten, zoals: *Van Zundert/De Kort*, werd dergelijke eerdere bedrijfsvoering wel toegerekend aan pseudo-volmachtgever. Hoewel de Rechtbank in zijn oordeel dit verder niet specificceert, kan het zijn dat zij van mening was dat er in deze zaak geen sprake was van een dusdanige onduidelijke bedrijfsstructuur die zou kunnen rechtvaardigen dat eiseres onwetend was ten aanzien van de bevoegdheid van de pseudo-gevolmachtigde. Deze uitspraak zou echter nog bestreden kunnen worden in hoger beroep, wellicht zou het hof hier een ander positie in nemen.

Arrest 4

In het arrest *Scanica/Standic* gaat het om een geschil betreffende olieopslag. Scanica is een onderneming gericht op de groothandel van goederen zoals bijvoorbeeld aardolie. Standic heeft een tankterminal waar zij chemicaliën en olie opslaat. Er bestaat tussen de twee bedrijven een overeenkomst

⁶⁸ Rb. Rotterdam 24 januari 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:713, r.o. 3 (*Eiseres/Reset! Your Life*)

⁶⁹ Rb. Rotterdam 24 januari 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:713, r.o. 5.3, 5.4 (*Eiseres/Reset! Your Life*)

⁷⁰ Rb. Rotterdam 24 januari 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:713, r.o. 5.5, 5.6 (*Eiseres/Reset! Your Life*)

⁷¹ Rb. Rotterdam 24 januari 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:713, r.o. 5.7 (*Eiseres/Reset! Your Life*)

tot het opslaan van de olie van Scanica in de tankterminal van Standic. Hocem is gedurende de betreffende periode de enige afnemer van de olie van Scanica.⁷²

Kortgezegd zijn in dit arrest de volgende punten van belang: Scanica sloot met Standic een overeenkomst aan de hand van de VOTOB-voorwaarden. Bovendien had Scanica met ING een financieringsarrangement. Als deel van dat arrangement moest Standic, voordat zij anderen de olie van Scanica opleverde, eerste goedkeuring tot afgifte ontvangen van ING. Nadat er blijkt dat een goedkeuring afgeven per olietanker niet werkbaar is, spreekt Standic met Scanica af dat ING goedkeuring voor een bepaald volume verleent. Hocem zou ervoor zorgen dat zij met haar instructies aan Standic over de hoeveelheid olie die geladen moest worden, binnen het door ING vrijgegeven volume zou blijven.⁷³

Hocem laadt uiteindelijk toch teveel olie. Standic staat dat toe, waarop Scanica vordert dat Standic of de olie alsnog levert, of de kosten van die olie betaalt. Standic beroept zich op een schijn van volmacht, aan Scanica toerekenbaar. Standic stelt dat de goedkeuring van ING niet meer nodig was in verband met de nieuwe werkwijze, waardoor enkel de goedkeuring van Scanica nodig was. Aangezien Hocem altijd voor Scanica gehandeld heeft, mocht er vanuit worden gegaan dat zij vertegenwoordigingsbevoegd was om ook in dit geval olie te laden. Als feiten en omstandigheden draagt Standic verder aan dat zij met Hocem onderhandeld heeft over de Storage Agreement. Op 26 november 2015 heeft Hocem haar laten weten dat, uitsluitend om financiële redenen, de overeenkomst op naam van Scanica diende te worden gesteld. Volgens Hocem was tussen Scanica en haar overeengekomen dat Hocem verantwoordelijk zou blijven voor de dagelijkse, operationele gang van zaken. De facto was Hocem de contractspartij gebleven.⁷⁴

De Rechtbank Rotterdam overweegt dat de Scanica en Standic de partijen waren die de overeenkomst sloten. In die overeenkomst is Hocem niet benoemd. Uit de stukken is niet gebleken dat Hocem een volmacht bezat. Uit de handelingen en gedragingen van Scanica kon niet afgeleid worden dat zij een toereikende volmacht aan Hocem hadden verleend voor het afnemen van de in deze zaak betreffende partij olie. De mail van Hocem aan Standic, die Scanica ook ontving, vormde geen aanleiding voor Scanica om te reageren, aangezien Hocem aangaf binnen de toegestane norm te willen laden. Standic gaf geen bericht aan Scanica met daarin de werkelijke lading vermeld.⁷⁵

De conclusie van de Rechtbank was dat Standic deels wel, deels niet mocht vertrouwen op de instructies van Hocem. De instructies die tot afgifte van olie binnen het door ING vrijgegeven volume vielen, zorgde in dat geval voor een schijn van volmacht bij Standic. De volume olie die daarbuiten viel was echter niet volgens de geldende afspraak afgegeven, waardoor Standic op die instructies niet mocht vertrouwen.⁷⁶

De Rechtbank oordeelt daarom dat er, met betrekking tot dezelfde overeenkomst, tegelijkertijd wel en niet sprake is van een gerechtvaardigd vertrouwen op een toereikende vertegenwoordigingsbevoegd. Standic moet daarom het volume olie dat buiten de geldende afspraak was afgegeven vergoeden, maar de rest niet.⁷⁷

Uit deze uitspraak blijkt dat de Rechtbank het mogelijk acht dat een deel van een handelen onrechtmatig kan zijn, terwijl een deel wel rechtmatig is als gevolg van een schijn van volmacht. De Rechtbank lijkt daardoor een bredere toepassing van het begrip schijn van volmacht te hanteren dan de Hoge Raad dat in voornoemde arresten doet. De Rechtbank had in deze zaak er ook voor kunnen kiezen dat gezien het volume olie dat afgenomen werd, er redelijke twijfel bij Standic had moeten ontstaan dat Hocem volledig zonder vertegenwoordigingsbevoegdheid handelde. In plaats daarvan past de Rechtbank die twijfel pas toe voor het volume dat specifiek boven hetgeen afgesproken is uitkomt.

⁷² Rb. Rotterdam 21 maart 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:2415, r.o. 2.1, 2.2, 2.3, 2.5 (*Scanica/Standic*)

⁷³ Rb. Rotterdam 21 maart 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:2415, r.o. 4.6, 4.7 (*Scanica/Standic*)

⁷⁴ Rb. Rotterdam 21 maart 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:2415, r.o. 4.4 (*Scanica/Standic*)

⁷⁵ Rb. Rotterdam 21 maart 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:2415, r.o. 4.6 (*Scanica/Standic*)

⁷⁶ Rb. Rotterdam 21 maart 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:2415, r.o. 4.6 (*Scanica/Standic*)

⁷⁷ Rb. Rotterdam 21 maart 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:2415, r.o. 4.7, 4.8, 4.15, 4.16 (*Scanica/Standic*)

Arrest 5

In dit arrest van 5 september 2017 was er sprake van een huurovereenkomst tussen twee personen (hierna: appelanten) en een Stichting. Na afloop van de huurovereenkomst worden appelanten verzocht te ontruimen. Appelanten stellen echter dat er sprake is van een koopovereenkomst tot stand gekomen tussen hen en een medewerkster waarvan zij dachten dat die namens de Stichting handelde.⁷⁸

Het hof overweegt dat, aangezien appelanten zich beroepen op de rechtsgevolgen van hun stelling dat er een koopovereenkomst was, zij de bewijslast van die stelling dragen. Getuigenverhoor was in het kort geding niet mogelijk, aangezien de procedure daar volgens de kantonrechter geen ruimte voor bood. Daarom moesten de appelanten fysieke bewijsstukken aandragen om het bestaan van de koopovereenkomst aannemelijk te maken.⁷⁹

Dat is niet gebeurd, waardoor het hof verder overwoog of appelanten gerechtvaardigd hadden mogen vertrouwen op de door hun beweerde koopovereenkomst. Daarbij betrof het hof het feit dat alleen de directeur en het hoofdbestuur van de Stichting bevoegd waren een dergelijke koopovereenkomst te sluiten. Dit hebben appelanten niet betwist. Er is door hen verder ook niet beargumenteerd dat de directeur of het hoofdbestuur had ingestemd met de gestelde koopovereenkomst. Daarom kan het oordeel van het hof enkel gebaseerd worden op de stellingen van appelanten dat zij een koopovereenkomst hebben gesloten met pseudo-gevolmachtigde en dat zij redelijkerwijs mochten aannemen dat pseudo-gevolmachtigde daartoe een toereikende volmacht bezat.⁸⁰

Het gemis aan bewijsstukken van de appelanten leidt tot het oordeel van het hof dat appelanten niet aannemelijk hebben gemaakt dat er sprake was van een schijn van volmacht. Daarbij noemt het hof nadrukkelijk het feit dat, gezien de aard en omvang van de gestelde koopovereenkomst, het voor de hand zou liggen dat de betreffende afspraken op enige wijze zouden zijn vastgelegd. Bijvoorbeeld in een schriftelijke overeenkomst, brievenwisseling of e-mailwisseling. Appelanten geven geen aannemelijke verklaring voor het ontbreken van die documentatie.⁸¹

Het hof legt in deze zaak heel duidelijk een minimum aan bewijslast bij appelanten. Bij een stelling van een overeenkomst, waarbij er niet aangetoond is dat die overeenkomst daadwerkelijk tot stand is gekomen, moet er wel iets van schriftelijk bewijs overhandigd worden.⁸² Het hof past hier het beginsel toe dat bij verbintenissen volgens normale verkeersopvattingen bewijs moet worden geleverd overeenkomstig de aard en omvang van die verbintenis. Normaal gesproken zou deze eis genoemd worden wanneer een overeenkomst van dermate omvang is dat er twijfel kan ontstaan over de rechtmatigheid van die overeenkomst. In dit geval beschermt deze eis principaal, door de derden bescherming van het schijn van volmacht artikel toch enigszins te beperken door daar een minimum van bewijslast aan te verbinden.

Arrest 6

Dit arrest betreft een geschil tussen de Federatie van Mobiliteitsbedrijven in Nederland (hierna: FMN) en de decentrale overheden met als een van de rechtsvragen of de decentrale overheden door het handelen van een pseudo-gevolmachtigde deel zijn van de 'Heerenveen-overeenkomst'.

Hoewel het beroep op de schijn van volmacht niet de essentie van dit arrest is, maakt het hof met betrekking tot die schijn van volmacht wel enkele interessante overwegingen. Het hof oordeelt op grond van eerdere arresten zoals ECLI:NL:GHARL:2013:7764 (bekrachtigd in ECLI:HR:2016:1309), dat bij het beoordelen of er een schijn van volmacht tot stand is gebracht door de overheid, er in een democratische rechtsstaat zwaarwegend belang moet worden toegekend aan de wettelijke bevoegdheidsverdeling. Alleen in bijzondere omstandigheden is er ruimte om afstand te nemen van die bevoegdheidsverdeling, waardoor feiten en omstandigheden met betrekking tot de schijn van volmacht maar zelden binnen de risicosfeer van de overheid vallen. Het hof oordeelt dat er in dit arrest niet gebleken is van dergelijke bijzondere omstandigheden.⁸³

⁷⁸ Hof 's-Hertogenbosch 5 september 2017, ECLI:NL:GHSHE:2017:3846, r.o. 3.5.3, 3.5.6

⁷⁹ Hof 's-Hertogenbosch 5 september 2017, ECLI:NL:GHSHE:2017:3846, r.o. 3.5.3

⁸⁰ Hof 's-Hertogenbosch 5 september 2017, ECLI:NL:GHSHE:2017:3846, r.o. 3.5.7, 3.5.8, 3.5.9

⁸¹ Hof 's-Hertogenbosch 5 september 2017, ECLI:NL:GHSHE:2017:3846, r.o. 3.5.7

⁸² Alt 2017, p. 62

⁸³ Hof Arnhem en Leeuwarden 4 juli 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:5635, r.o. 5.20

Dat er bij geschillen omtrent de schijn van volmacht bij de derde een grotere bewijslast wordt gelegd lijkt in te stemmen met voornoemde arresten. De beoordeling van schijn van volmacht is (deels) afhankelijk van wat onder normale verkeersopvattingen wel en niet bekend had moeten zijn bij de derde.⁸⁴ In tegenstelling tot bijvoorbeeld bekendheid met de registers van de KvK valt het voor het normale handelsverkeer te verwachten dat men enigszins bewust is waar bij decentrale overheden de bestuursbevoegdheid ligt.

Arrest 7

Dit arrest betreft een geschil tussen AFR, die zich richt op onderzoek, metingen en inventarisatie van asbest en andere milieugevaarlijke stoffen en NM, die zich richt op sanering en overig afvalbeheer. In het bedrijf NM is pseudo-volmachtgever enig aandeelhouder en bestuurder.

AFR gaat ervan uit dat zij van NM een opdracht hebben verkregen. Die opdracht blijkt echter niet door NM te zijn gegeven, maar door een daarvan losstaand bedrijf dat door feiten en omstandigheden onderdeel lijkt uit te maken van NM. Dit bedrijf, [X] Asbestverwijdering B.V. (hierna: Asbestverwijdering), voert een onderneming die zich onder andere richt op asbestsanering en is gevestigd in dezelfde regio en werkgebied als NM. Pseudo-volmachtgever was tot 2013 indirect bestuurder en aandeelhouder van Asbestverwijdering. Sindsdien heeft hij zijn bestuursfunctie en aandelen overgedragen aan zijn zoon en dochter.⁸⁵

AFR wordt noch door Asbestverwijdering betaald, aangezien zij failliet ging, noch door NM voor de door hem verrichte werkzaamheden. Daarom vordert AFR bij de Rechtbank en het hof dat NM hem alsnog betaalt voor de door hem verrichte werkzaamheden.

Het hof overweegt dat er uit de gestelde feiten en omstandigheden niet is gebleken dat er sprake was van een volmacht van NM aan Asbestverwijdering om een opdracht te verlenen aan AFR. Er moet dan beoordeeld worden of er wel sprake is van een schijn van volmacht.⁸⁶

Uit de feiten en omstandigheden van deze zaak blijkt dat AFR gerechtvaardigd mocht vertrouwen op de toereikende volmacht van Asbestverwijdering. Pseudo-gevolmachtigde voerde in dezelfde regio en werkzaamheden zijn onderneming. Daarbij maakte hij gebruik van dezelfde logo, adressering, website en e-mailextensie. Gezien het feit dat bestuurder van NM eerst de onderneming van Asbestverwijdering voerde en de daarna bestaande nauwe familiebanden tussen NM en Asbestverwijdering mag er verwacht worden dat NM bewust was van het risico dat zij mogelijke verwarring voor derden schepte. Dat risico werd nog verder vergroot doordat NM vrijwel onmiddellijk de activiteiten van Asbestverwijdering voortzette. Al deze omstandigheden vallen volgens het hof voldoende binnen de risicosfeer van NM dat hem het opwekken van een schijn van volmacht kan worden toegekend.⁸⁷

4.3 Tussenconclusie

Uit de voornoemde arresten, het merendeel waarvan de enige arresten zijn die sinds 3 februari 2017 een geschil over een schijn van volmacht betreffen en tot hoger beroep zijn gekomen, blijkt dat de lagere rechtspraak in ieder geval duidelijk haar beoordelingen richt op de aangedragen feiten en omstandigheden.

De lagere rechtspraak wijkt dus niet af van hetgeen door de Hoge Raad is vastgesteld met betrekking tot het beoordelen of er sprake is van een schijn van volmacht. Er wordt in deze arresten wel zelf nog enige invulling gegeven aan welke feiten en omstandigheden kunnen leiden tot een schijn van volmacht.

Er lijken nog niet veel geschillen te zijn aangelopen tegen de risicobegrenzing van de arresten van 3 februari 2017 (*Tamacht/Hodenus* en *X/Aventura*). Dat is niet onbegrijpelijk, aangezien die begrenzing er enkel op ziet dat men niet de gedragingen en handelingen van de pseudo-gevolmachtigde binnen de risicosfeer van pseudo-volmachtgever kan leggen, wanneer pseudo-volmachtgever dat

⁸⁴ Vgl. Hof Arnhem en Leeuwarden 28 november 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:10440, r.o. 4.4, 4.5, 4.6, 4.7 (*Bronswerk/Batt Cables*)

⁸⁵ Hof Amsterdam 5 september 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:3579, r.o. 2.1, 2.2, 2.3 (*AFR/NM*)

⁸⁶ Hof Amsterdam 5 september 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:3579, r.o. 3.2.1 (*AFR/NM*)

⁸⁷ Hof Amsterdam 5 september 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:3579, r.o. 3.3 (*AFR/NM*)

risico zelf verder niet toerekenbaar is. Bij een beoordeling van de feiten is het maar zelden zo dat er alleen feiten en omstandigheden worden aangedragen die enkel gebaseerd zijn op het handelen van pseudo-gevolmachtigde. Er zal in de meerderheid van gevallen in ieder geval blijken van bijkomende omstandigheden zoals de wijze waarop een bedrijf gevoerd wordt, of volgens welke middelen pseudo-gevolmachtigde en pseudo-volmachtgever communiceren.

In de aanbevelingen zal er een overzicht gegeven worden van de vuistregels die een rechtsbijstandverlener kan hanteren met betrekking tot de feiten en omstandigheden die tot een schijn van volmacht leiden.

5. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

5.1 Conclusie

De centrale vraag van dit afstudeerwerkstuk luidt: “onder welke voorwaarden kan een derde gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht.”

De inhoud en reikwijdte van de schijn van volmacht is breed. In artikel 3:61 lid 2 BW is bepaald dat de gedragingen en handelingen van pseudo-volmachtgever bij een derde tot een gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht kunnen leiden. In eerste instantie vereist het toerekenen van een schijn van volmacht aan de pseudo-volmachtgever een ‘toedoen’ van hem. Dat toedoen beginsel werd voor het eerst vastgelegd in het *Vas Dias/Salters* arrest. De tekst van artikel 3:61 lid 2 BW bevat twee open normen. Die open normen, namelijk de redelijkheid en billijkheid en ter goede trouw, geven aan op welke gronden het ‘toedoen’ van pseudo-volmachtgever aan hem kan worden toegekend. Na veelvuldig procederen besloot de rechtspraak het toedoen beginsel aan te vullen en het begrip van de schijn van volmacht verder uit te kristalliseren. Dit leidde uiteindelijk tot het ontstaan van het risicobeginsel in het *ING/Bera* arrest in 2010. Dat risicobeginsel hield in dat niet alleen de handelingen en gedragingen van pseudo-volmachtgever konden leiden tot een schijn van volmacht, maar ook andere feiten en omstandigheden, zolang die in zijn risicosfeer lagen. Er ontbrak aan die risicosfeer van pseudo-volmachtgever echter een grens. Men begon zich af te vragen of de handelingen en gedragingen van pseudo-gevolmachtigde ook binnen de risicosfeer van pseudo-volmachtgever lag. Van deze gedachte werd in de tijd van het toedoen beginsel nog nadrukkelijk afgeweken. De HR liet zich hierover uit in de arresten *Tamacht/Hodenijs* en *X/Aventura*. Beide arresten hadden betrekking op een advocaat die zonder volmacht namens pseudo-volmachtgever handelden. In een van de twee arresten baseerde de wederpartij zijn vertrouwen op artikel 3:61 lid 2 BW enkel op het handelen van de advocaat. In het andere arrest was er sprake van bijkomende omstandigheden, die volgens de HR het handelen van de advocaat alsnog binnen de risicosfeer van pseudo-volmachtgever plaatste. Deze twee arresten vormden daardoor een ondergrens aan het risicobeginsel van *ING/Bera*, namelijk dat enkel het handelen van de pseudo-gevolmachtigde niet voldoende is om tot een succesvol beroep op artikel 3:61 lid 2 BW te leiden, tenzij derde kan aantonen dat er sprake is van bijkomende omstandigheden die dat handelen binnen de risicosfeer van pseudo-volmachtgever plaatsen. Vervolgens blijkt uit recente arresten van de lagere rechtspraak hoe zij invulling geven aan het risicobeginsel. In die arresten zijn de specifieke feiten en omstandigheden te vinden die daadwerkelijk tot een gerechtvaardigd vertrouwen op een schijn van volmacht leiden. Deze feiten en omstandigheden zijn dan wel zeer casuïstisch van aard, aangezien de situatie voor elke natuurlijke -en rechtspersoon er anders zal uitzien. Toch zijn ook in die arresten verbindende factoren te vinden: er moet gelet worden op de aard van de partijen, de aard van de pseudo-gevolmachtigde en de verrichte rechtshandeling, de doorzichtigheid van de organisatie van de pseudo-volmachtgever, de functie die de pseudo-gevolmachtigde bekleedt binnen de organisatie van pseudo-volmachtgever, of de pseudo-gevolmachtigde eerder met de wederpartij heeft gehandeld en de kennis die de wederpartij heeft of behoort te hebben van de wil van de pseudo-volmachtgever om de rechtshandeling te verrichten. Op grond van deze factoren beoordeelt de rechtspraak in het algemeen of er gerechtvaardigd vertrouwd mag worden op een schijn van volmacht. Uit deze factoren vloeien de volgende aandachtspunten voort:

5.2 aanbevelingen

Aandachtspunt 1: de rechtsbijstandverlener moet bij het vaststellen of pseudo-volmachtgever een schijn van volmacht heeft opgewekt, beoordelen aan de hand van feiten en omstandigheden die binnen de risicosfeer lagen van pseudo-volmachtgever.

Aandachtspunt 2: de bewijslast ligt, overeenkomstig artikel 150 Rv bij de derde. De feiten en omstandigheden die derde aandraagt moeten aantonen dat de derde redelijkerwijze erop kon vertrouwen dat een toereikende volmacht was verleend, en dat zij op grond van die feiten en omstandigheden daadwerkelijk heeft aangenomen dat een toereikende volmacht was verleend.

Aandachtspunt 3: de risicosfeer van pseudo-volmachtgever wordt maar in een enkel opzicht daadwerkelijk begrensd: er kan niet gesproken worden van een schijn van volmacht als die alleen voorkomt uit de handelingen en gedragingen van de pseudo-gevolmachtigde. Zover reikt de risicosfeer van pseudo-volmachtgever niet. Als er bijkomende feiten en omstandigheden zijn die wél in de risicosfeer liggen van pseudo-volmachtgever, kan dit wel samen met de handelingen en gedragingen van pseudo-gevolmachtigde leiden tot een schijn van volmacht.

Aandachtspunt 4: bij de beoordeling van de feiten en omstandigheden moet voorop staan de eisen van een vlot handelsverkeer. Als gevolg daarvan kan er in beginsel vertrouwd worden dat iemand die in een bedrijf werkzaam is, bevoegd is om namens dat bedrijf zaken te doen. Er wordt dus in beginsel niet verwacht dat de wederpartij had moeten twifelen of de pseudo-gevolmachtigde bevoegd was om namens pseudo-volmachtgever te handelen.

Aandachtspunt 5: bij de beoordeling van de feiten en omstandigheden moet er vervolgens gelet worden op hetgeen wederpartij en pseudo-gevolmachtigde overeen zijn gekomen. Gebaseerd op de aard en omvang van die overeenkomst kan de bewijslast van wederpartij veranderen. Bij een kleine transactie zal immers minder snel twijfel ontstaan bij de wederpartij dat pseudo-gevolmachtigde zonder (toereikende) bevoegdheid handelde.

Aandachtspunt 6: bij de vorige aanbeveling moet ook het volgende omstandigheid meegerekend worden: op grond van een afwijking van de normale wijze van bedrijfsvoering kan twijfel bij de wederpartij ontstaan of de pseudo-gevolmachtigde bevoegd is. Ter ondersteuning van de beeldvorming kan aan de volgende situatie gedacht worden: pseudo-volmachtgever laat altijd vennoot van zijn bedrijf, de pseudo-gevolmachtigde bepaalde inkopen doen bij de wederpartij. Die inkopen hebben altijd dezelfde aard, in overeenkomst met het soort bedrijf dat pseudo-volmachtgever bestuurd. De omvang van die inkopen zijn ook altijd ongeveer hetzelfde (bijvoorbeeld omdat de bedrijfsvoering van pseudo-volmachtgever alleen in een bepaalde regio werkt namens particulieren). Als wederpartij geacht is bekend te zijn met de normale bedrijfsvoering van pseudo-volmachtgever, bijvoorbeeld omdat zij regelmatig zaken doet, dan moet er ook twijfel bij haar ontstaan wanneer de pseudo-gevolmachtigde een inkoop doet die niet overeenkomt met de normale bedrijfsvoering.

Aandachtspunt 7: dit betekent echter niet dat als er eerder zaken zijn geweest tussen pseudo-volmachtgever en de wederpartij, er een schijn van volmacht ontstaat. Dit is wel een omstandigheid die kan worden meegenomen in de beoordeling of er sprake is van een schijn van volmacht. Er moeten dan wel bijkomende omstandigheden zijn. Om het voorbeeld van de vorige aanbeveling verder te trekken: als er alleen sprake is van eerdere zaken die volgens dezelfde wijze verlopen als eerder, maar zonder verder enige indicatie dat pseudo-gevolmachtigde bevoegd was namens pseudo-volmachtgever te handelen, dan zal de rechtbank een beroep op die schijn waarschijnlijk afwijzen. Er zou in een dergelijk geval immers alleen sprake zijn van vertrouwen op de handeling en gedragingen van de pseudo-gevolmachtigde. Het enkele feit dat eerder zaken is gedaan met pseudo-volmachtgever lijkt de lagere rechtspraak noch niet te rekenen binnen de risicosfeer van pseudo-volmachtgever.

Aandachtspunt 8: een omstandigheid die kan leiden tot schijn van volmacht is de mate van doorzichtigheid van de organisatiestructuur van de pseudo-volmachtgever. Uit meerdere arresten blijkt dat een onduidelijke verdeling van bevoegdheden vanwege een ondoorzichtige bedrijfsstructuur als omstandigheid wordt aangemerkt die kan leiden tot een schijn van volmacht. Feiten die daar aan bijdragen zijn: meerdere bedrijven die onder één naam naar buiten treden, in dezelfde regio werken en dezelfde soort werkzaamheden uitvoeren, het gebruiken van dezelfde

visitekaartjes, website, wijze van corresponderen (hetzelfde briefpapier, fax, telefoonnummer, e-mailadres).

Aandachtspunt 9: met betrekking tot de vorige aanbeveling: nauwe familiebanden tussen pseudo-volmachtgever en pseudo-gevolmachtigde kunnen in enkele situaties leiden tot een binnen de risicosfeer van pseudo-volmachtgever toerekenbare schijn van volmacht. Alleen die familiebanden zijn echter niet genoeg. Er moeten ook verder nog omstandigheden zijn die daaraan toevoegen, bijvoorbeeld de omstandigheden die onder de vorige aanbeveling zijn opgenomen. Ter beeldvorming, stel de volgende situatie voor:

In situatie 1 is er sprake van twee bedrijven, pseudo-volmachtgever en pseudo-gevolmachtigde. Pseudo-volmachtgever en pseudo-gevolmachtigde zijn vader en zoon en werken vaak samen. Zij zijn allebei eenmansbedrijven die onder een gelijksoortige naam, dezelfde soorten werkzaamheden in dezelfde regio uitvoeren (bijvoorbeeld: Aannemers bedrijf X). Mogelijke verwarring voor de wederpartij moet in een dergelijke situatie voorkomen worden, bijvoorbeeld door niet vanuit hetzelfde adres te werken of onder duidelijker verschillende bedrijfsnamen de onderneming te voeren. Wanneer pseudo-volmachtgever echter geen handelingen neemt om verwarring bij derden te voorkomen, dan valt die verwarring binnen zijn risicosfeer.

Aandachtspunt 10: op hetgeen de vorige aanbevelingen stellen met betrekking tot ondoorzichtige bedrijfsstructuur bestaat een uitzondering: bij het beoordelen of er sprake is van schijn van volmacht wordt er zwaarwegend belang toegekend wanneer er sprake is van een wettelijke bevoegdheidsverdeling. Volgens normale verkeersopvattingen wordt het tegenwoordig niet verwacht dat derde in de registers van het KvK opzoekt wie precies waartoe bevoegd is. Wanneer derde handelt met een overheidsinstantie, waarvan de bevoegdheden in de wet zijn vastgelegd, behoort hij echter wel bewust te zijn wie waartoe bevoegd is. Een derde kan zich dus bijvoorbeeld niet beroepen op een schijn van volmacht met betrekking tot een aanbestedingsovereenkomst die is ontstaan door de toezegging van een ambtenaar, omdat in de wet duidelijk is vastgelegd dat een dergelijke beslissing genomen wordt door het college van burgemeester en wethouders.

Aandachtspunt 11: er kan een vreemde situatie ontstaan wanneer er wél sprake is van een volmacht, maar die volmacht niet toereikend genoeg was voor de handelingen die pseudo-gevolmachtigde verrichte. Denk aan de volgende situatie: er is sprake van een inkoop die pseudo-gevolmachtigde doet. Hij heeft een volmacht die hem de bevoegdheid geeft inkopen te doen van een bepaalde omvang. Die inkopen doet pseudo-gevolmachtigde namens de pseudo-volmachtgever altijd bij hetzelfde bedrijf. Uiteindelijk gaat pseudo-gevolmachtigde over die maximumomvang heen. Dit kan, blijkt uit de eerdere aanbevelingen, tot redelijke twijfel leiden bij de derde. Pseudo-gevolmachtigde was echter niet onbevoegd de gehele inkoop te doen. Enkel het deel wat boven het hem toegekende maximumbedrag overschreed is onbevoegd ingekocht. Een dergelijke situatie kan tot een beoordeling van de rechter leiden dat er sprake is van een handeling waarbij deels een schijn van volmacht aanwezig was, namelijk het deel van de inkoop waar pseudo-gevolmachtigde wél bevoegd voor was, en deels niet. Het is dus niet zo dat in een zo'n zaak de redelijke twijfel van derde de gehele rechtshandeling van pseudo-volmachtgever de schijn van volmacht van ontnemt.

LITERATUURLIJST

Alt 2017

H.J.W. Alt, *Stelplicht en bewijslast in het nieuwe arbeidsrecht*, Deventer: Kluwer 2017.

Alzafarien & Rutten 2016

M. Alzafarien & S.S.M. Rutten, 'Uitgebalanceerd compromis voor personenvennootschappen: drie maal is scheepsrecht?', *MvO* 2016, afl. 10/11, p. 266-279.

Ancery 2016

A.G.F. Ancery, 'Schijn van vertegenwoordigingsbevoegdheid bij een statutaire bevoegdheidsbeperking', *MvV* 2016, afl. 2, p. 37-43.

Asser-van der Grinten-Kortmann 2-I

S.C.J.J. Kortmann, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 2. Rechtspersonenrecht. Deel I. Vertegenwoordiging en rechtspersoon, De vertegenwoordiging*, 8e druk, Deventer: Wolters Kluwer 2004.

Bergman 2017

M.P.A. Bergman, *Onderzoek en waarschuwing: De reikwijdte van de waarschuwingsplicht bij overeenkomsten onder UAV-GC 2005 voorwaarden (Masterscriptie, Z.p.)*, Z.p.: Open Universiteit 2017.

Bollen 2016

C.J.M. Bollen, *Verbindenissenrecht geschetst*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2016.

Boon & Tanja 2017

H. Boon & P. Tanja, 'Meer duidelijkheid over ondergrens toerekening schijn van volmacht', *BarentsKrans* 6 februari 2017, <https://www.barentskrans.nl/>

Boonekamp, Valk & Alink 2017

R.J.B. Boonekamp, W.L. Valk & D.E. Alink, *Stelplicht & bewijslast 2017*, Deventer: Wolters Kluwer 2017.

Groot, de 2015

C. de Groot, 'Drie ontwikkelingen in de rechtspraak van de Hoge Raad in 2015 over personenvennootschappen', *Onderneming en Financiering* 2015/23, afl. 4, p. 44.

Fruytier 2017

P.A. Fruytier, 'Schijn van vertegenwoordiging: naar een nadere invulling van het risicobeginsel', *MvV* 2017, afl. 9, p. 271-277.

Hijma 2013

J. Hijma, *Rechtshandeling en overeenkomst*, Deventer: Kluwer 2013.

Hijma, in: T&C Burgerlijk Wetboek 2017

J. Hijma, commentaar op Boek 3, titel 3, in: *Tekst & Commentaar Burgerlijk Wetboek*, Deventer: Kluwer 2017 (online)

Hollemans & Schwarz 2016

R. Hollemans & C.A. Schwarz, 'Vertegenwoordiging bij de N.V. en de B.V.; de (on)zin van het Richtlijnenstelsel van vertegenwoordiging', *TvOB* 2016, afl. 4, p. 110-119.

Kolkman & Hoops 2017

W.D. Kolkman & B. Hoops, 'Hoge Raad preciseert 'opzettelijke verzwijging' van artikel 3:194 lid 2 BW', *TE* 2017, afl. 3, p. 53-57.

Korst, van der & Gerver 2000, GS Vermogensrecht, artikel 62 Boek 3 BW, aant. 2

P.J. van der Korst & P.H.M. Gerver, *Groene Serie Vermogensrecht, Boek 3 BW*, Deventer: Kluwer 2000 (online)

Krans 2017

H.B. Krans, *Burgerlijk Wetboek. de tekst van de Boeken 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10 van het BW voorzien van commentaar met toevoeging van aanverwante nationale en Europese regelgeving*, Deventer: Wolters Kluwer 2017.

Lock 2016

F.J.P. Lock, 'Kronieken', *TCR* 2017, afl. 2, p. 52-68.

Nuland, van 2016

J.E. van Nuland, 'De aansprakelijkheid van de moderne commanditaire vennoot', *MvO* 2016, afl. 10/11, p. 252-259.

Schaaik, van 2015

G.A.F.M. van Schaaijk, *Praktijkgericht juridisch onderzoek*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2015.

Schaick, van 2011

A.C. van Schaick, *Volmacht*, Deventer: Kluwer 2011.

Schelhaas 2017

H.N. Schelhaas, *Redelijkheid en billijkheid*, Deventer: Wolters Kluwer 2017.

Schuijling 2017

B. Schuijling, 'De onherroepelijke volmacht: zekerheid onder de mantel van vertegenwoordiging', afl. p. 467-491.

Spanjaard 2017

J.H.M. Spanjaard, 'Houd de vertegenwoordiger kort aangeliend', *Contracteren* 2017, afl. 2, p. 62-65.

Spier 2011

Concl. A-G J. Spier, ECLI:NL:PHR:2011:BN9967, bij HR 11 maart 2011

Spierings 2016

C. Spierings, *De eenzijdige rechtshandeling (diss. Nijmegen; Onderneming en recht, deel 89)*, Deventer: Wolters Kluwer 2016.

Wessels & Jongeneel 2010

B. Wessels & R.H.C. Jongeneel, *Algemene voorwaarden*, Deventer: Kluwer 2010.

Zeben, van & du Pon 1981, Parlementaire Geschiedenis Boek 3

C.J. van Zeben & J.W. du Pon, *Parlementaire Geschiedenis van het nieuwe Burgerlijk Wetboek. Boek 3, Vermogensrecht in het algemeen, MvA II.*

Zeben, van & du Pon 1981, Parlementaire Geschiedenis Boek 6

C.J. van Zeben & J.W. du Pon, *Parlementaire Geschiedenis van het nieuwe Burgerlijk Wetboek. Boek 6, Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht, MvA II.*

JURISPRUDENTIELIJST

Hoge Raad

HR 6 mei 1926, *NJ* 1926, p. 721 (*Vas Dias/Salters*)

HR 1 maart 1968, *NJ* 1968, p. 246 (*Molukse Evangelische Kerk/Clijnk*)

HR 12 januari 2001, *NJ* 2001, p. 157 (*Kuijpers/Wijnveen*)

HR 9 augustus 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE2380 (*van den Berg e.a./Balm*)

HR 29 januari 2010, *LJN* BK4470, *NJ* 2010/70 (*IFN/Nova*)

HR 19 februari 2010, ECLI:HR:2010:BK761 (*ING/Bera*)

HR 11 maart 2011, ECLI:NL:HR:2011:BN9967 (*Van Zundert/De Kort*)

HR 3 februari 2012 ECLI:NL:HR:2012:BU4909 (*Fujitsu/Excel*)

HR 24 april 2015, ECLI:NL:HR:2015:1119 (*Hamers/Dronten*)

HR 3 februari 2017, ECLI:NL:HR:2017:142 (*Tamacht/Hodenus*)

HR 3 februari 2017, ECLI:HR:2017:143 (*X/Aventura*)

Parket bij de Hoge Raad

Concl. J. Spier, ECLI:NL:PHR:2011:BN9967 (*Van Zundert/De Kort*)

Gerechtshof

Hof Arnhem en Leeuwarden 4 juli 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:5635

Hof Amsterdam 5 september 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:3579 (*AFR/NM*)

Hof 's-Hertogenbosch 5 september 2017, ECLI:NL:GHSHE:2017:3846

Hof Arnhem en Leeuwarden 28 november 2017, ECLI:NL:GHARL: 2017:10440 (*Bronswerk/Batt Cables*)

Hof Arnhem en Leeuwarden 6 maart 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:2215 (*WoonFriesland/Appel-ante*)

Rechtbank

Rb. Rotterdam 24 januari 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:713 (*Eiseres/Reset! Your Life*)

Rb. Limburg 21 maart 2018, ECLI:NL:RBLIM:2018:2530

Rb. Rotterdam 21 maart 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:2415 (*Scanica/Standic*)